

Teisės viešpatavimas kaip Europos žmogaus teisių konvencijos kelrodis – Strasbūro Teismas ir teisėjų nepriklausomumas

Robert Spano

Europos Žmogaus Teisių Teismo pirmininkas
Teisėjas, išrinktas nuo Islandijos
Islandijos universiteto teisės profesorius ir buvęs Teisės fakulteto dekanas

Pagal Europos žmogaus teisių konvenciją (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją) teisės viešpatavimas yra konstitucinės svarbos principas, dešimtmečius kreipęs Strasbūro Teismo jurisprudencijos raidą. Straipsnyje* aptariami šio principo, kaip „Europos viešosios tvarkos“ pamatinio sando, ideologinė šerdis ir jos trys normatyviniai matmenys, kaip jie įtvirtinti Teismo jurisprudencijoje. Autorius toliau aptaria svarbiausią teisės viešpatavimo struktūrinį principą – teisėjų nepriklausomumą.

Pagrindiniai žodžiai: Europos Žmogaus Teisių Teismas, teisės viešpatavimas, teisėjų nepriklausomumas, Europos viešojo tvarka.

The Rule of Law as the Lodestar of the European Convention on Human Rights: The Strasbourg Court and the Independence of the Judiciary

The rule of law is a principle of constitutional importance under the European Convention on Human Rights. For decades, it has guided the work of the Strasbourg Court. The article discusses the principle's ideological core as a fundamental component of “European public order” and its three normative dimensions, as they find their expression in the case-law of the Court. The author then discusses in detail the rule of law's most important structural principle under the Convention, the independence of the judiciary.

Keywords: European Court of Human Rights, rule of law, judicial independence, European public order.

* Straipsnio angliškas variantas *The Rule of Law as the Lodestar of the European Convention on Human Rights – The Strasbourg Court and the Independence of the Judiciary* paskelbtas žurnale *European Law Journal*, 2021, vol. 27, issue 1. Lietuviškas variantas publikuojamas maloniai sutikus šio žurnalo redakcijai. Dėkoju savo stažuotojai teisininkei p. Ingunn Elísabet Markúsdóttir už jos puikią pagalbą atliekant šiam straipsniui reikalingą tyrimą. Kiekviena straipsnyje išsakyta nuomonė yra autoriaus.

1. Įžanga

Europos Tarybos teisinėje erdvėje teisės viešpatavimas¹ yra žmogaus teisių apsaugos sistemos konstitucinis principas. Per visą Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) istoriją teisės viešpatavimas buvo *kelrodis*, kreipiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – Teismas, Strasbūro Teismas) jurisprudencijos raidą. Pastaraisiais metais teisės viešpatavimo normatyvinis poveikis Teismo jurisprudencijai didėjo, ypač bylose, kuriose buvo sprendžiama dėl teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo. Tačiau teisėjų nepriklausomumas tėra viena iš ryškių apraiškų bendros, šiuo metu Teismo jurisprudenciją persmelkiančios tendencijos žengti stipresnio teisės viešpatavimo įtvirtinimo link. Strasbūro Teismas atlieka ir toliau atliks svarbią funkciją suteikti Konvencijoje įtvirtintam teisės viešpatavimo principui konkrečią ir veiksmingą išraišką.

Mano svarstymų pradžios taškas – tam tikri konceptualūs elementai, sudarantys pačią iš 1984 m. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulės kildinamo ir Konvencijos sistemoje įtvirtinto teisės viešpatavimo šerdį. Bus nagrinėjama ir teisės viešpatavimo ir Teismo įvardytos Europos viešosios tvarkos sąvokos sąsaja. Toliau bus analizuojamas teisės viešpatavimo normatyvinis statusas Konvencijos sistemoje, dėmesį sutelkiant į vieną iš Teismo principinių teiginių – teiginį, kad teisės viešpatavimas yra „įkūnytas visuose Konvencijos straipsniuose“². Galiausiai, bus nuodugnai analizuojama, kaip pastarojo laikotarpio Strasbūro Teismo jurisprudencijoje teisės viešpatavimas yra taikomas kaip pamatinis teisėjų nepriklausomumo veiksnys. Šiame paskutiniajame skyriuje pasidalinsiu pamąstymais apie „simbiozinį ryšį“ tarp Konvencijos teisės, kokia ji yra šiuo metu, ir reikšmingos Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – ESTT, Liuksemburgo Teismas) jurisprudencijos.

2. Konceptualioji teisės viešpatavimo šerdis – „Pamatinė Europos viešosios tvarkos dedamoji“

Teisės viešpatavimo principas iš pirmo žvilgsnio atrodo paprastas, bet, pabandžius atskleisti jo konceptualiąją sritį, dalykai tampa gerokai sudėtingi³. Išties, daug akademinio rašalo išlieta bandant paaiškinti jo sudedamąsias dalis ir jurisprudencinę prigimtį⁴. Kad ir kaip būtų, riboženkliniame 1975 m. sprendime *Golder prieš Jungtinę Karalystę* Strasbūro Teismas išaiškino, kad Konvencijoje įtvirtintas teisės viešpatavimas yra „viena iš Europos Tarybos valstybių narių bendro dvasinio paveldo savybių“⁵.

¹ Šiame straipsnyje nėra analizuojamos platesnės istorinės teisės viešpatavimo (*l'État de droit (prééminence de droit)*, *Rechtsstaat*) ištakos. Išsamų aptarimą žr.: Tamanaha, 2004, 1–4 skyriai. Nors šiame straipsnyje dėmesys sutelkiamas į tai, kaip teisės viešpatavimas įtvirtintas Konvencijoje, būtina iškart aiškiai pasakyti, kad jo ir kitų pamatinių principų, tokių kaip *demokratija* ir *žmogaus teisių* apsauga, savitarpio priklausomybė, be abejo, turi didelę reikšmę Konvencijos sistemai, kaip matyti iš jos preambulės ir Strasbūro Teismo jurisprudencijos. Pirmojo protokolo 3 straipsnio kontekste apie tai žr., pvz., vėliausiajį bylą *Selahattin Demirtaş prieš Turkiją* (nr. 2) [DK] (nr. 14305/17, 2020 m. gruodžio 22 d.), § 382: „Teismas dar kartą pabrėžia, kad demokratija yra „Europos viešosios tvarkos“ pamatinis elementas, o Pirmojo protokolo 3 straipsnio garantuojamos teisės yra esminės kuriant ir palaikant veiksmingos ir prasmingos teise valdomos demokratijos pamatus“. Taip pat žr. *Mugemangango prieš Belgiją* [DK] (nr. 310/15, 2020 m. liepos 10 d.), § 67. *Vertėjo pastaba*: [DK] arba [Plen.] žymi, kad bylos buvo išnagrinėtos atitinkamai Teismo Didžiosios Kolegijos arba (ankstesnėje sistemoje) Plenumo.

² Žr. 3 skyrių *infra* ir jame pateiktas nuorodas.

³ Kai kas teigia, kad „teisės viešpatavimas neturėtų būti kriterijus vertinti bet kuriam teisinio kraštovaizdžio elementui“. Žr.: Lucy, 2020, p. 402.

⁴ Įtakingiausi darbai yra šie: Fuller, 1964; Raz, 1979; taip pat žr.: Raz, 2019. Taip pat žr.: Lord Bingham, 2010. Apie teisės viešpatavimą Konvencijos sistemoje žr.: Lautenbach, 2013.

⁵ *Golder prieš Jungtinę Karalystę* ([Plen.], nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d.), § 3.

„Visa Konvencija semiasi įkvėpimo“ būtent iš teisės viešpatavimo⁶. „Konvencija yra grindžiama“ šiuo principu, kartu ir „savavališkos galios atmetimu“⁷.

Teisės viešpatavimo principas nėra niekur paminėtas nei Konvencijos, nei jos protokolų straipsniuose. Tačiau jis aiškiai įtvirtintas Konvencijos preambulėje šiais žodžiais:

„kaip Europos valstybių, turinčių bendras pažiūras ir bendrų politinių idealų, laisvių bei *teisės viršenybės*⁸ paveldą, vyriausybės, pasirengusios žengti pirmą žingsnį, kad bendromis pastangomis užtikrintų tam tikras Visuotinėje deklaracijoje paskelbtas teisės ...“.

Taigi jau Konvencijos preambulėje daroma tiesioginė nuoroda į Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos paskelbtą 1948 m. gruodžio 10 d.⁹ Nekyla abejonų, kad Konvencijos rengėjus įkvėpė tai, kaip teisės viešpatavimas paminėtas pačios Visuotinės deklaracijos preambulėje:

„kadangi būtina, kad žmogaus teisės saugotų *teisės viešpatavimas*¹⁰, idant žmogus nebūtų priverstas, nerasdamas jokios kitos išeities, sukilti prieš tironiją ir priespaudą ...“.

Svarbu pripažinti tiesioginę sąsają tarp Visuotinės deklaracijos priesakų, kad žmogaus teisės turi saugoti teisės viešpatavimas, ir jos paskirties užkirsti kelią poreikiui žmogui sukilti prieš tironišką ir engėjišką valdžią. Konvencijos sistemai būdinga ta pati teisės viešpatavimo samprata¹¹. Kiekvienos valdžios struktūros valdymas nenukrypstant nuo teisės viešpatavimo – pamatinė prielaida atitinkamai Europos Tarybos valstybei narei sugebėti laikytis pagal Konvenciją prisiimtų įsipareigojimų. Teisės viešpatavimo nepaisanti vyriausybė negali pagrįstai tikėtis, kad politinė bendruomenė ją remis ir ją pasitikės. Iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos tiesiogiai išplaukia, kad tironija yra teisės viešpatavimo priešprieša; tokia visuomenė, kurioje turintieji valdžią yra atsisakę teisės viešpatavimo, išoriškai reiškiasi žmonių engimu.

Bet ką iš tikrųjų reiškia *teisės viešpatavimas*? Kodėl jis toks svarbus žmogaus teisių apsaugai? Maža to, kodėl teisės viešpatavimas turi tokią pirmąją reikšmę pažangiai demokratinės visuomenės plėtrai ir, eikime dar toliau, kodėl jis yra stabilaus ir taikaus bendro gyvenimo kertinis akmuo, pamatų pamatas?

Tai keblūs klausimai. Vis dėlto drįstu tvirtinti, kad teisės viešpatavimą, kuris sudaro pačią Konvencijos apsaugos šerdį, pagrindžianti pamatinė moralinė idėja yra pagarba asmens autonomijai ir

⁶ *Rozkhov prieš Rusiją* (nr. 2) (nr. 38898/04, 2017 m. sausio 31 d.), § 76.

⁷ *Ramda prieš Prancūziją* (nr. 78477/11, 2017 m. gruodžio 19 d.), § 60.

⁸ Paryškinta autoriaus. *Vertėjo pastaba*: Oficialiame lietuviškame Konvencijos vertime pavartota sąvoka „teisės viršenybė“. Turinti galvoje dabartinę sąvokos „*rule of law*“ vertimo praktiką (ir pačią teisės viešpatavimo idėją), tai nėra visiškai tikslu. Tai vienas, ne pats blogiausias, iš gausių sujauktos lietuviškos teisinės terminijos pavyzdžių, rodančių, kad tarptautiniai teisės aktai dažnai išverčiami atmetinai, kaip kuriam vertėjui atrodo tinkama. Taip pat žr. 10 ir 25 bei 86 išnašas *infra*.

⁹ *Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 217 A*, 1948 m. gruodžio 10 d. Pirmosios dvi preambulės konstatuojamosios pastraipos yra išdėstytos šitaip: „atsižvelgdamos į Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1948 metų gruodžio 10 dieną paskelbtą Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją; atsižvelgdamos į tai, jog šia Deklaracija siekiama, kad joje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi ...“.

¹⁰ Paryškinta autoriaus. *Vertėjo pastaba*: Iš tikrųjų oficialiame lietuviškame Deklaracijos vertime parašyta ne „teisės viešpatavimas“, bet „įstatymo galia“. Deja, toks vertimas visiškai netikslus, todėl čia jis pakoreguotas. Taip pat žr. 8 išnašą *supra* ir 25 bei 86 išnašas *infra*.

¹¹ Pažymėsiu požiūrį, išsakytą Razo, kad nėra teisinga Jungtinių Tautų Deklaracijos nuorodą į teisės viešpatavimą aiškinti kaip reiškiančią, jog „teisės viešpatavimo doktrina apima suderinamumą su žmogaus teisėmis“. Razas tvirtina, kad iš tikrųjų „ji autoritetingai liudija priešingą dalyką: teisės viešpatavimas yra kažkas kita nei žmogaus teisės, bet turi būti naudojamas joms ginti“. Raz, 1979, p. 10. Teisės viešpatavimo normatyvinį statusą Konvencijos sistemoje aptarsiu 3 skyriuje *infra*, kur bus apmąstoma polemika tarp tų, kurie, kaip Razas, pasisako už vadinamąją *šiaurąją* šio principo sampratą, taip pat vadinamą „*be-teisių teze*“ (*no-rights thesis*) (žr.: Fox-Decent, 2008, p. 533), ir tų, kurie, kaip Lordas Binghamas (Lord Bingham, 2010), palaiko *platesnijį* teisės viešpatavimo variantą (taip pat žr.: Lemmens, 2020, p. 27).

valdžios savivalės pašalinimas¹². Kad asmuo iš tikrųjų galėtų naudotis minties savarankiškumo laisve ir ją puoselėti, kad jis ar ji galėtų tvarkyti savo gyvenimą kaip pats ar pati nori, kad galėtų siekti laimės, sėkmės ir vidinės rimties – visų šių pamatinių žmogaus būties sandų, konceptualiai svarbu, kad visuomenė, kurios narys tas asmuo yra, būtų ne vien nominaliai, bet iš tikrųjų valdoma teisės. Šios svarbos neįmanoma pervertinti. Teisė turi būti suprantama, stabili, ją turi būti įmanoma numatyti, joje turi būti įtvirtinti tokie ginčų sprendimo mechanizmai, kad jie būtų sprendžiami nepriklausomai ir nešališkai. Maža to, teisė turi būti taikoma ne vien eiliniams žmonėms, bet ir – tai dar svarbiau – tiems, kurie tuo metu laiko valdžios vadžias. Joks žmogus – nei imperatorius, nei karalius, nei ministras pirmininkas, nei prezidentas – niekas nėra aukščiau teisės.

Teismas yra išaiškinęs, kad teisės viešpatavimas, Konvencijos suprantamas kaip reikalavimas vyriausybės valdžiai būti valdomai ne žmonių įnorių ir užgaidų, o teisės¹³, reikalauja, jog įstatymai būtų aiškūs, taigi jie neturi būti per daug migloti ir neturi sudaryti prielaidų piktnaudžiauti jais¹⁴, taip pat kad įstatymai, ypač baudžiamieji, nebūtų taikomi retroaktyviai¹⁵, idant nebūtų paneigti visuomenės narių autonominiai pasirinkimai, kuriuos jie padarė remdamiesi esamomis taisyklėmis. Teisė turi būti santykinai stabili ir teikti teisinį tikrumą¹⁶. Teisės viešpatavimas neleidžia vyriausybės organams suteikti nežabotų galių¹⁷. Aiškinti ir taikyti įstatymus turi nepriklausomi ir nešališki teismai¹⁸, kuriems priėmus galutinius ir įpareigojančius sprendimus tie sprendimai neturi būti kvestionuojami – šis teisės viešpatavimo sandas taip pat išplaukia iš teisinio tikrumo principo¹⁹. Be abejo, tai taikytina ir paties Strasbūro Teismo priimtiems sprendimams. Valstybės narės savo sąmoningu suverenių apsisprendimu yra įsipareigojusios vykdyti Teismo sprendimus, kaip to reikalaujama pagal Konvencijos 46 straipsnio 1 dalį, – įsiteisėjusių sprendimų vykdymas yra dar viena itin svarbi teisės viešpatavimo apraška. Teismas yra pabrėžęs „savo sprendimų saistančią galią, kurią jie turi pagal 46 straipsnio 1 dalį, taip pat tai, kaip svarbu yra juos veiksmingai vykdyti – gera valia ir taip, kad vykdymas derėtų su tų sprendimų „išvadomis ir dvasia“²⁰.

¹² Minint šiame kontekste *asmens autonomiją* svarbu aiškiai pasakyti, kad ji nereiškia, jog Konvencija mato individą ir jo teises izoliuotai nuo platesnės bendruomenės, kuriai jį(s) priklauso. Kaip esu pažymėjęs kitur, Konvencijoje įtvirtintos teisės, ypač tos, kurias leidžiama apriboti pateisinamu pagrindu, yra „ne šiaip išraiška teisių ir įsipareigojimų, kuriuos individai turi kaip atskiros salos, bet, pabrėžtina, išraiška jų statuso ir įsipareigojimų *demokratiname ir bendruomeniniame (socialiniame) organizime*“. Žr.: Spano, 2018, p. 483. *Vertėjo pastaba*: Tokiame kontekste kaip šis žodis „valdžia“ (*governmental power*) reiškia ne vien vyriausybės kaip aukščiausios kolegialios vykdomosios valdžios institucijos valdžią, bet iš esmės bet kokių valstybės institucijų, išskyrus teismus, valdžią, taigi apima ir valstybės vadovo bei kitą vykdomąją valdžią, ir įstatymų leidžiamąją valdžią, ir valdžią autonomiškų institucijų, nepriskiriamų nė vienai iš jų. EŽTT jurisprudencijoje žodis „vyriausybė“ neretai vartojamas kaip „valstybės valdžios“ sinonimas. Šiame vertime, nelygu kontekstas, „*governmental power*“ verčiamas arba kaip „valdžia“, arba kaip „vyriausybės valdžia“.

¹³ *Sinkova prieš Ukrainą* (nr. 39496/11, 2018 m. vasario 27 d.), § 68; *Baydar prieš Nyderlandus* (nr. 55385/14, 2018 m. balandžio 24 d.), § 39.

¹⁴ *Işikirik prieš Turkiją* (nr. 41226/09, 2017 m. lapkričio 14 d.), §§ 57–58.

¹⁵ *Del Río Prada prieš Ispaniją* [DK] (nr. 42750/09, 2013 m. spalio 21 d.), §§ 78 ir 80. Taip pat žr. Konsultacinę išvadą dėl „blanketinės nuorodos“ arba „įstatymų su nuorodomis“ technikos naudojimo apibrėžiant nusikalstamą veiklą ir dėl nusikalstamos veiklos padarymo metu galiojusios baudžiamosios teisės ir pakeistos baudžiamosios teisės lyginimo standartų (P16-2019-001, 2020 m. gegužės 29 d.), §§ 75–92.

¹⁶ *Panorama Ltd. ir Miličić prieš Bosniją ir Hercegoviną* (nr. 69997/10 ir 74793/11, 2017 m. liepos 25 d.), § 62. Sprendime *Selahattin Demirtaş prieš Turkiją* (nr. 2) [DK] (1 išnaša *supra*) Teismas taip pat patvirtino savo ankstesnį požiūrį, kad „įstatymai, nukreipti prieš konkrečius asmenis, yra priešingi teisės viešpatavimui“ (§ 269).

¹⁷ *Roman Zakharov prieš Rusiją* [DK] (nr. 47143/06, 2015 m. gruodžio 4 d.), § 230; *Beghal prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 4755/16, 2019 m. vasario 28 d.), § 88.

¹⁸ Žr. 4 skyrių *infra*.

¹⁹ *Panorama Ltd. ir Miličić prieš Bosniją ir Hercegoviną* (16 išnaša *supra*), § 62, *Airija prieš Jungtinę Karalystę* (peržiūrėjimas) (nr. 5310/71, 2018 m. kovo 20 d.), § 122.

²⁰ Procesas pagal [Konvencijos] 46 straipsnio 4 dalį byloje *Ilgar Mammadov prieš Azerbaidžaną* [DK] (nr. 15172/13, 2019 m. gegužės 29 d.), § 149.

Šie konceptualūs teisės viešpatavimo sandai atskleidžia, kodėl autoritarinės valstybės ir diktatorių karalijos ši pamatinį principą vertina kaip tikrą prakeiksmą. Taip yra dėl to, kad tokios valstybės iš tikrųjų yra valdomos remiantis ne iš anksto išleistais įstatymais, bet vien galingųjų valia. Nuoga, nežabota, įpareigojančių taisyklių nesuvaržyta galia pagal apibrėžimą yra į piktnaudžiavimą linkusi savivalė, todėl ji nesuderinama nei su proporcingumu, nei su protingumu. Išties, jeigu valdžią turinčiųjų valia atsiejama nuo teisės viešpatavimo principo, ji nebepaklūsta jokiai kontrolei ir daro tik viena – įtvirtina jų savanaudiškumą ir palaiko jiems pavaldžias jėgos struktūras²¹.

Dėl Europos politiniame kraštovaizdyje įvykusių pokyčių svarbu pabrėžti ir tai, kad teisės viešpatavimas kaip teisės principas nėra būdingas vien Vakarų liberaliosioms demokratijoms. Yra kaip tik priešingai: ši norma, kartu ir pamatinis idealas, nėra apribota sienomis. Teisės viešpatavimas peržengia tradicijų ir kultūrų ribas. Jis yra esminė kiekvienos išties demokratinės, teisiškai saistančiomis normomis reguliuojamos žmonių bendro gyvenimo sistemos savybė²². Teisės viešpatavimas „[jungia] šiaip jau viena nuo kitos besiskiriančias kultūras ir šitaip padeda būtiną struktūrinį pagrindą ir individų, ir visuomenių tarpusavio pakantumui bei įgalina kultūrinius ir ekonominius mainus visame pasaulyje“²³. Šiame kontekste priminsiu, kad Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kurios preambulėje esama tiesioginės nuorodos į teisės viešpatavimą ir iš kurios kildintina Konvencija, pati yra globalus aktas, gairė visoms 192 valstybėms Jungtinių Tautų narėms²⁴.

Galų gale, kaip yra išaiškines Strasbūro Teismas, teisės viešpatavimas yra dukart paminėtas „Europos Tarybos – organizacijos, kurios narė yra kiekviena valstybė Konvencijos šalis, – statute: pirmą kartą jis paminėtas preambulėje, kurioje jį pasirašiusios vyriausybės patvirtina savo ištikimybę šiam principui, o antrą kartą – 3 straipsnyje, pagal kurį „kiekviena Europos Tarybos narė privalo vadovautis teisės viešpatavimo principu“²⁵. Vadindamas teisės viešpatavimą viena iš Europos viešosios tvarkos „pamatinųjų dedamųjų“ Strasbūro Teismas remiasi būtent šia pamatine mintimi²⁶.

Šitaip Teismas įvardija, ką jis mano esant pačia pamatinųjų Konvencijos vertybių sistemos šerdimi²⁷: Konvencijos pamatų pamatą sudarančios vertybės pagal jos 19 ir 32 straipsnius įpareigoja patį

²¹ „Apskritai manoma, kad jei turintieji valdžią bus palikti be priežiūros, negalima bus tikėtis, kad jie vengs tą valdžią naudoti savavališkai, jie nuolat jaus pagundą, o dažnai ir turės paskatų veikti savo interesais, o ne vedami viešojo intereso (kad ir kaip šis būtų apibrėžiamas)“ (Krygier, 2016, p. 6).

²² Svarbiuose Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos dokumentuose teisės viešpatavimo principo apimtį ir turinį bandoma formuluoti gana tiksliais terminais. Ypač žr. *Rezoliuciją A/67/L/1*, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtą 2012 m. rugsėjo 24 d. (Jungtinių Tautų aukštojo lygio susitikimas dėl teisės viešpatavimo nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis) ir Europos Tarybos Venecijos komisijos *Teisės viešpatavimo katalogą (Rule of Law Checklist)*, priimtą komisijos 106 plenarinėje sesijoje, 2016 m. kovo 11–12 d. Taip pat žr.: Koskelo, 2020, p. 21.

²³ „Svarbu, kad šios asmeninės ir socialinės gerovės sąlygos yra universalios: skirtingos visuomenės turi skirtingą virtuvę, skirtingus socialinius santykius ir papročius, skirtingą ekonominę sanklodą, skirtingas religijas (arba jos neturi) ir t. t. Bet visoms reikia stabilumo ir nuspėjamumo, o pirmiausia joms reikia, kad [įstatymai] būtų suprantami tiems, kam jie skirti, kad žmonės valdomi įstatymo galėtų jaustis patogiai ir kad jie galėtų jais kliautis ir pasitikėti savimi, idant galėtų planuoti savo gyvenimą. ... Iš čia ir [teisės viešpatavimo] universalumas ...“ (Raz, 1979, p. 2–3).

²⁴ Iš pradžių, priimant Deklaraciją 1948 m., keturiasdešimt aštuonios šalys balsavo už ją, aštuonios susilaikė, o dvi nebalsavo. Labai įdomų pasakojimą žr.: Hathaway, Shapiro, 2017, p. 515.

²⁵ *Aliyev prieš Azerbaidžaną* (nr. 68762/14 ir 71200/14), 2018 m. rugsėjo 20 d.), § 225. *Vertėjo pastaba*: Oficialiajame lietuviškame Statuto vertime „rule of law“ vertimas įvairuoja: preambulėje išversta „įstatymų viršenybė“ (visiškai netikslu), 3 straipsnyje – „teisės viršenybė“. Taip pat žr. 8 ir 10 išnašas *supra*.

²⁶ Didžiosios Kolegijos lygmeniu žr.: *Al-Dulimi ir Montana Management Inc. prieš Šveicariją* [DK] (nr. 5809/08, 2016 m. birželio 21 d.), § 145: „Vienas iš Europos viešosios tvarkos pamatinųjų sandų yra teisės viešpatavimo principas, o savivalė yra šio principo neigimas.“ Iš vėlesnių bylų žr. kolegijos sprendimą *Aliyev prieš Azerbaidžaną* (25 išnaša *supra*), § 225. Taip pat paminėtina, kad Teismas yra konstatavęs ir tai, jog „demokratija yra pamatinė „Europos viešosios tvarkos“ sudedamoji dalis“; žr. *Selahattin Demirtaş prieš Turkiją* (nr. 2) [DK] (1 išnaša *supra*), § 382.

²⁷ „Europos Taryba buvo įkurta 1949 m. siekiant išsaugoti Europos demokratijos, žmogaus teisių ir teisės viešpatavimo paveldą“. Nußberger, 2020, p. 38. Kaip bus toliau rašoma 4.4 poskyryje *infra*, ESTT yra konstatavęs, kad ES

Teismą įkvėpti gyvybę joje įtvirtintoms teisėms ir laisvėms, kurias jis aiškina bei kurias įtvirtinančias nuostatas taiko. Kaip yra pažymėjęs Teismas, „pamatiniam teisės viešpatavimo principui pirmenybė turi būti teikiama [net] įvedus nepaprastąją padėtį“²⁸. Tad Europos Tarybos valstybės narės, suvereniai apsisprendusios tapti Konvencijos sistemoje išsisknijusios vientisos „Europos viešosios tvarkos“ dalimi, negali tikėtis, kad bus teisėtas jų mėginimas kitaip apibrėžti teisės viešpatavimo sampratą arba Konvencijoje įtvirtintų teisių ir vertybių pamatinius sandus.

3. Teisės viešpatavimo normatyvinis statusas – trijų matmenų principas, „įkūnytas visuose Konvencijos straipsniuose“

Strasbūro Teismas nuolat pareiškia, kad teisės viešpatavimo principas „įkūnytas visuose Konvencijos straipsniuose“²⁹. Tai doktrininis pradžios taškas, kurio prigimties ir srities analizė yra svarbi aiškinantis šio Konvencijos principo normatyvinį statusą.

Visų pirma, pareiškdamas, kad aptariamasis principas yra „įkūnytas“ visuose Konvencijos straipsniuose, Teismas aiškiai primena, kad Konvencijos veiksmingumas, naudingumas, pats jos atsiradimas yra grindžiami pagarba teisės viešpatavimui. Teisės viešpatavimas yra jaustas sistemos audinyje, šis principas tiesiogiai paminėtas Konvencijos preambulėje (kaip rašyta 2 skyriuje *supra*). Jį sudaro rinkinys Konvencijoje įtvirtintų teisės taisyklių ir standartų, padedančių struktūrinį pagrindą įstatymams, kurie rodytų deramą pagarbą žmonių protingai autonomijai ir neleistų valdžios naudoti savavališkai.

Toliau. Teismo konstatavimas, kad teisės viešpatavimas yra „įkūnytas“ visuose Konvencijos straipsniuose, reiškia, kad šis principas yra metodologinė pradžios pozicija Teismui nagrinėjant kiekvieną pagal Konvenciją paduotą pagrįstą skundą ir drauge metmenys jam aiškinant Konvencijoje įtvirtintas teises ir laisves bei taikant jas įtvirtinančias nuostatas³⁰. Todėl, sprendžiamas, kurį iš galimų atitinkamos Konvencijos nuostatos aiškinimo variantų pasirinkti, Teismas nuolat siekia atskleisti tą jos *sampratą, kuri geriausiai atitinka teisės viešpatavimo idėją*, o kiekvieną kart, kai prireikia ieškoti nagrinėjimo dalyku esančios asmens teisės ir su ja besivaržančio viešojo intereso pusiausvyros, priimti tokį sprendimą, kuris geriausiai išsaugo teisės viešpatavimo esmę, kur teisės viešpatavimas suprantamas kaip Europos viešosios tvarkos pamatinį sandą įdvasinantis idealas.

Štai čia priartėju prie antrosios mano norimos išsakyti minties – apie treją Konvencijoje įtvirtintą teisės viešpatavimo principo normatyvinę galią. Tam tikromis aplinkybėmis teisės viešpatavimas reiškiasi pirmiausia tokiu būdu, kurį čia vadinsiu *organiniu matmeniu*, – kaip teisės principas, kuris yra

įkūrimas grindžiamas ESS 2 straipsnyje įvardytomis vertybėmis, viena iš kurių yra pagarba teisės viešpatavimui. Plačiau žr. *Associação Sindical dos Juízes Portugueses prieš Tribunal de Contas (Associação Sindical dos Juízes Portugueses v Tribunal de Contas)*, ESTT byla C-64/16, ECLI:EU:C:2018:117, § 32.

²⁸ *Piškin prieš Turkiją* (nr. 33399/18, 2020 m. gruodžio 15 d., straipsnio rašymo metu neįsiteisėjęs), § 153. Kaip esu pažymėjęs kitur, „nepaprastoji padėtis nėra atviras kvietimas valstybėms išplauti teisės viešpatavimu ir žmogaus teisių apsauga grindžiamos demokratinės visuomenės pamatus“. Žr.: Spano, 2018, p. 493. Taip pat žr.: Criddle, Fox-Decent, 2012, p. 39–87. Labai įžvalgų aptarimą klausimo, ar, JAV kontekste, „nepaprastosios padėties metu konstituciniai vyriausybės veikimo suvaržymai turėtų būti laikinai atšaukti (nes nepaprastosios padėties yra „ekstrakonstitucinės“), o gal ramesniais laikais sukurtos konstitucinės doktrinos gali būti adekvačiai priderintos neatidėliotinomis aplinkybėmis“ žr.: Wiley, Vladeck, 2020, p. 180.

²⁹ Didžiosios Kolegijos lygmeniu žr. *Lekić prieš Slovėniją* [DK] (nr. 36480/07, 2018 m. gruodžio 11 d.), § 94, o iš vėliausių bylų – *Selahattin Demirtaş prieš Turkiją* (nr. 2) [DK] (1 išnaša *supra*), § 249: „... teisės viešpatavimas, tiesiogiai paminėtas Konvencijos preambulėje, įkūnytas jos straipsniuose.“

³⁰ EŽTT teisėja, sekcijos pirmininkė Siofra O’Leary teigia, kad „nuo [Golder prieš Jungtinę Karalystę] bylos Teismas] naudoja teisės viešpatavimą kaip interpretacinį įrankį plėtoti Konvencijoje numatytoms materialiosioms garantijoms. Žr.: O’Leary, 2020, p. 60.

visa aprėpiantis ir palaiko Konvencijos sistemos kaip visumos atskirų sudedamųjų dalių darnų ryšį ir tarpusavio priklausomybę. Šį dalyką teks paaiškinti toliau. Kitomis aplinkybėmis teisės viešpatavimas yra taisyklė, turinti gana aiškiai apibrėžtą turinį, kurį sudaro tam tikras teisės viešpatavimo sampratos funkcinis elementas, todėl ši matmenį vadinsiu *funkciniu*. Ir pagaliau teisės viešpatavimas gali iškilti prieš mus savo *mišriuoju* matmeniu, savo normatyvinę galią demonstruodamas vienu metu ir kaip teisės principas, ir kaip apibrėžto turinio taisyklė. Tai ypač pasakytina apie Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisėjų nepriklausomumą³¹.

Teisės viešpatavimas kaip teisės principas savo organiniu matmeniu veikia kaip „optimizavimo reikalavimas“³²: jis neleidžia valstybėms narėms savavališkai suvaržyti Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių arba jas suvaržyti paneigiant pačią atitinkamos teisės esmę. Kai teisės viešpatavimas gerbiamas, šis matmuo užtikrina, kad vyriausybės valdžia bus naudojama protingai ir nuosaikiai³³, taigi ir tai, kad tarp susikertančių vertybių – o jų jų susikirtimas visada būdingas įtampai tarp asmens teisių ir viešojo intereso – bus išlaikoma pakankama pusiausvyrą. Teisės viešpatavimas savo organiniu matmeniu tą užtikrina ir materialiuoju, ir procesiniu aspektu. Jis nustato griežtus materialiuosius reikalavimus Konvencijoje įtvirtintų teisių suvaržymą pagrindžiančio nacionalinio teisinio reguliavimo turiniui, kokybei ir taikymui laike. Procesiniu aspektu teisės viešpatavimas reikalauja, kad teisės turinį galiausiai nustatytų ne esantieji valdžioje, bet nepriklausomi ir nešališki teisėjai. Trumpai tariant, teisės viešpatavimas kaip teisės principas padeda organinį struktūrinį pagrindą vertybėms, kurios (kaip parodyta 2 skyriuje *supra*) kartu sudaro Konvencijos sukurtos „Europos viešosios tvarkos“ pamatinį sandą.

Baigiant aiškintis Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo normatyvinį statusą verta pasvarstyti, ar ši Teismo taikoma principą³⁴ reikėtų laikyti formalia sąvoka³⁵ (teisės viešpatavimo *siaurasis variantas*), ar jis iš esmės natūraliai apima žmogaus teisių apsaugą (teisės viešpatavimo *platusis variantas*).

Iškart įdomu pastebėti, kaip Strasbūro Teismas savo sprendimuose mini teisės viešpatavimą. Antai laisviems rinkimams skirto Pirmojo protokolo 3 straipsnio kontekste Teismas yra pažymėjęs, kad teisės viešpatavimas yra vienas iš „veiksmingos ir prasmingos demokratijos pagrindų“³⁶. Asmens teisę skelbti savo religiją įtvirtinančio 9 straipsnio kontekste Teismas yra pasirėmęs „pasaulietiško principu“ kaip „harmoningai derančiu su teisės viešpatavimu ir pagarba žmogaus teisėms bei demokratijai“³⁷. Dar jis yra nurodęs esant tiesioginę sąsają tarp teisės viešpatavimo, demokratijos ir 10 straipsnyje įtvirtintos saviraiškos laisvės – tą jis padarė pareikšdamas, kad „esamai tvarkai iššūki metančioms politinėms

³¹ Žr. 4 skyrių *infra*.

³² Čia remiuosi profesoriaus Roberto Alexy'io teorine analize skiriant principus ir taisykles, pateikta jo įtakingame veikale *A Theory of Constitutional Rights* (Alexy, 2010, p. 47).

³³ Spano, 2020c, p. 138. Taip pat žr.: Deinhammer, 2019, p. 37: „Siekiant sumažinti savivalę ir despotizmą, teisės viešpatavimas gali būti matomas kaip principas, kuris užtikrina politinio proceso racionalumo ir nuosaikumo minimumą“.

³⁴ Europos Tarybos kontekste šiuo požiūriu svarbu pabrėžti *Venecijos komisijos* darbo svarbą. Ji savo darba aiškiai grindžia teisės viešpatavimo „placiųjį variantą“. Ypač žr. *Pranešimą apie teisės viešpatavimą (Report on the rule of law)*, CDL-AD(2011)003rev-e, priimtą komisijos 86 plenarinėje sesijoje (2011 m. kovo 25–26 d.) ir jos *Teisės viešpatavimo katalogą* (22 išnaša *supra*).

³⁵ Kai kas teisės viešpatavimo *siaurąjį variantą* vadina „be-teisių samprata“. Žr.: Fox-Decent, 2008, p. 533. Taip pat žr.: Peerenboom, 2005, p. 18–28. Kaip žinoma, panašiai ir Ronaldas Dworkinas skyrė teisės viešpatavimo kaip „normų kodekso“ sampratą ir „teisių“ sampratą. Žr. jo *A Matter of Principle*, 1985, p. 11. *Vertėjo pastabos*: (1) nuoroda į R. Dworkino veikalo lietuvišką vertimą: Dworkin, 2006, p. 19; (2) literatūroje anglų kalba „siaurosios“ ir „placiųsios“ sampratomis apibūdinti yra prigiję terminai „*thin concepts*“ ir „*thick concepts*“, tačiau pažodinis vertimas „ploniosios“ ir „storiosios“ sampratomis moksliniame kontekste skambėtų šiek tiek juokingai, todėl lietuviškoje literatūroje jo paprastai atsisakoma.

³⁶ *Uspakich prieš Lietuvą* (nr. 14737/08, 2016 m. gruodžio 2016 d.), § 87.

³⁷ *Refah Partisi (Gerovės partija) ir kiti prieš Turkiją* [DK] (nr. 41340/98, ECHR 2003), § 93.

idėjoms, kurių įgyvendinimas propaguojamas taikiomis priemonėmis, teisės viešpatavimu grindžiamoje demokratinėje visuomenėje turi būti užtikrinta tinkama galimybė būti išsakytoms³⁸. Be to, Teismas yra išaiškinęs, kad tokiais aktais kaip „represinis persekiojimas ir piktnaudžiavimas baudžiamąja teise“ yra „nepaisoma teisės viešpatavimo“³⁹.

Pacituotieji Strasbūro Teismo pareiškimai, anaipol neišsemiantys jų įvairovės, rodo, kad Konvencijos sistemoje teisės viešpatavimas nėra suprantamas kaip grynai formali sąvoka, kurios sritis apribota vien jos *siauruoju*, arba vadinamoju „*be-teisių*“ požiūriu grindžiamu variantu, kurį palaiko kai kurie mokslininkai, kaip antai Josephas Razas⁴⁰. Veikiau jau Konvencijoje išsiskinęs teisės viešpatavimo principas rezonuoja (gana tiesiogiai) su a.a. Lordo Binghamo iškalbingai išsakytomis teorinėmis nuostatomis – turiningesniu požiūriu, kur teisės viešpatavimas apima pozityvią pareigą pačiai teisei „užtikrinti deramą apsaugą pamatinėms žmogaus teisėms“ bei „reikalavimą valstybėms laikytis savo įsipareigojimų ir pagal tarptautinę teisę, ir pagal nacionalinius įstatymus“⁴¹.

4. Teisės viešpatavimas ir teisėjų nepriklausomumas

4.1. Teisėjų nepriklausomumo samprata ir valdžių padalijimas

Kaip rašyta 3 skyriuje *supra*, Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo normatyvinė galia reiškiasi trimis matmenimis. Tam tikromis aplinkybėmis jis reiškiasi kaip teisės principas (*organinis* matmuo), o kitomis – kaip griežtą turinį turinčių taisyklių sanakaupa (*funkcinis* matmuo). Kalbant apie pastarąjį matmenį, lengva pastebėti, kad Konvencijoje esama tam tikrų nuostatų, įtvirtinančių teises, savaime išreiškiančias teisės viešpatavimą kaip apibrėžto turinio normą, kaip antai 5 straipsnio 1 dalies reikalavimas, kad iš asmens laisvė gali būti atimta tik esant teisiniam pagrindui, arba 7 straipsnis, įtvirtinantis principą *nullum crimen, nulla poena sine lege*⁴². Dar kitomis aplinkybėmis teisės viešpatavimas reiškiasi

³⁸ *Döner ir kiti prieš Turkiją* (nr. 29994/02, 2017 m. kovo 7 d.), § 107. Taip pat žr. *Magyar Kétfarkú Kutya Párt prieš Vengriją* [DK] (nr. 201/17, 2020 sausio 20 d.), § 101: „Teismo nuomone, ši priežiūra natūraliai suponuoją teisinio reguliavimo, kuriuo ribodamos politinės partijos saviraiškos laisvę remiasi valdžios institucijos, vertinimą tuo aspektu, kokiu mastu buvo įmanoma numatyti, kad jo taikymo padariniai bus laisvi nuo bet kokios savivalės. Čia griežta priežiūra ne tik padeda tam, kad demokratinės politinės partijos nepatirtų valdžios savavališko kišimosi, bet saugo ir pačią demokratiją, nes bet koks saviraiškos laisvės suvaržymas šiame kontekste be pakankamai numatomo reguliavimo gali padaryti žalą atvirai politinei diskusijai, balsavimo proceso legitimumui bei jo rezultatams ir galiausiai piliečių pasitikėjimui demokratinė institucijų sąžiningumu ir įsipareigojimui teisės viešpatavimui“.

³⁹ *Aliyev prieš Azerbaidžaną* (25 išnaša *supra*), § 223.

⁴⁰ Raz (*The Authority of Law: Essays On Law and Morality*, 4 išnaša *supra*).

⁴¹ Lord Bingham, 2010. Mano kolega ir partneris Koenas Lenaertsas, ESTT pirmininkas, svarsto panašiai ir pabrėžia, kad „pamatinės teisės, demokratija ir teisės viešpatavimas yra susiję tarpusavio priklausomybės ryšiais, nes vieno negali būti be kitų“. Žr.: Lenaerts, 2020, p. 348.

⁴² Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje ir 7 straipsnyje aiškiai išreikštas *teisėtumo principas* suponuoją teisę į teisės viešpatavimą kaip pamatinę Konvencijoje įtvirtintą teisę. Kitaip nei tada, kai teisės viešpatavimas veikia pirmiausia *kaip teisės principas*, kaip reikalavimo, kad Konvencijoje įtvirtintos teisės būtų apribotos tik tada, kai tą nustato įstatymas, atveju (žr. ypač 8–11 straipsnius), *pačios* Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje ir 7 straipsnyje įtvirtintos *teisės* reikalauja teisinį reguliavimą, leidžiantį atitinkamai asmeniui atimti laisvę arba jį nuteisti pagal baudžiamąjį įstatymą, būti pakankamai prieinamą ir numatomą – šios teisės iliustruoja apibrėžto turinio teisės viešpatavimo normas. Neatsitiktinai Teismas, taikydamas teisėtumo principą pagal šias nuostatas, nacionaliniams įstatymų leidėjui ir tos šalies įstatymus taikančiam nacionaliniam teisėjui nepripažįsta tokios pačios nuožiūros laisvės kaip tada, kai vykdo ne tokią griežtą teisėtumo kontrolę pagal Konvencijos 8–11 straipsnius. 7 straipsnio kontekste žr. *Kononov prieš Latviją* [DK] (nr. 36376/04, 2010 m. gegužės 17 d.), § 198: „... Teismo kontrolės galia turi būti didesnė, kai Konvencijoje, šiuo atveju 7 straipsnyje, įtvirtinta teisė reikalauja, kad nuteisimui ir nubaudimui būtų teisinis pagrindas. 7 straipsnio 1 dalis reikalauja, kad Teismas tirtų, ar buvo vienalaikis teisinis pagrindas pareiškėjui nuteisti; be kita ko, jis turi būti įtikintas, kad atitinkamų nacionalinių teis-

savo *mišriuojų* matmeniu, kai jis savo normatyvine galia veikia vienu metu ir kaip teisės principas, ir kaip gana aiškiai apibrėžto turinio taisyklė. Toliau kaip tik ir bus aptariamas ryškiausias šio matmens pavyzdys – *teisėjų nepriklausomumas*, kuris yra svarbiausias Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo struktūrinis principas.

Prieš pereinant prie įvairių teisėjų nepriklausomumui skirtos Strasbūro jurisprudencijos siužetinių linijų aptarimo būtina pasakyti keletą žodžių apie pačią šią sąvoką⁴³, kuri reiškiasi dviejuose skirtinguose, nors susijusiuose, konstruktuose: pirmasis yra teisėjų nepriklausomumas *de jure*, o antrasis – jų nepriklausomumas *de facto*⁴⁴.

Pirmiausia turiu priminti Didžiosios Kolegijos sprendimuose suformuluotą Strasbūro Teismo principinę pradžios poziciją – kad „vykdomosios ir teisinės valdžių padalijimo principas Teismo jurisprudencijoje tampa vis svarbesnis“. Tai pasakytina ir apie „teisėjų nepriklausomumo užtikrinimo svarbą“⁴⁵. Taigi Teismas išskyrė „giją, jungiančią 6 straipsnio 1 dalies institucinius reikalavimus, – jais siekiama užtikrinti tokius pamatinius principus kaip teisės viešpatavimas ir valdžių padalijimas“⁴⁶. „Kiekvienas šių reikalavimų grindžiamas poreikiu išlaikyti visuomenės pasitikėjimą teisėjais ir užtikrinti jų nepriklausomumą nuo kitų valdžių“⁴⁷.

Atsispyręs nuo šio pagrindo, savo pastarojo meto kalbose, pasakytose ne nagrinėjamų bylų kontekste, esu pabrėžęs, kad „be nepriklausomų teismų, kurie būtų pamatinės teisės ginančios ir saugančios demokratinės struktūros dalis“, teisės viešpatavimo principas tėra „tuščias indas. Be nepriklausomų teisėjų Konvencijos sistema negali veikti“⁴⁸. Teismas pripažįsta ir visada pripažins tą lemiamą reikšmę, kurią turi *Europos teisėjų bendruomenės* nepriklausomumo užtikrinimas, kadangi būtent jie yra Konvencijos sistema palaikanti atrama.

Teisėjų nepriklausomumas turi dvi dedamąsias – *de jure* ir *de facto*. Kalbant apie nepriklausomumą *de jure*, daugelyje svarbių Didžiosios Kolegijos bylų Teismas yra konstatavęs, kad jau pats įstatymas

mų pasiektas rezultatas (nuteisimas už karo nusikaltimus pagal ankstesniojo Baudžiamojo kodekso 68 straipsnio 3 dalį) atitiko Konvencijos 7 straipsnį, net jei šio Teismo teisinis požiūris ir argumentavimas skiriasi nuo atitinkamų nacionalinių sprendimų. Mažesnės kontrolės galios priskyrimas šiam Teismui reikštų, kad 7 straipsnis netenka savo paskirties.“

⁴³ ESTT jurisprudencijoje (žr., pvz., bylą C-506-04, *Wilson prieš Ordre des Avocats du Barreau de Luxembourg* (*Wilson v Ordre des Avocats du Barreau de Luxembourg*), ECLI:EU:C:2006:587, §§ 49–52), teisėjų nepriklausomumo sampratoje skiriami du aspektai, *vidinis* ir *išorinis*, kur vidinis aspektas reiškia, kad „teisėjai turi būti apsaugoti nuo išorinio kišimosi ar spaudimo, kuris keltų pavojų jų nepriklausomam apsisprendimui jų dalyvaujantame procese, o antrasis, *vidinis* aspektas siejamas su nešališkumu ir turi užtikrinti lygias galimybes proceso šalims ir atitinkamiems interesams, susijusiems su to proceso dalyku“ (Vilaras, 2020, p. 710).

⁴⁴ Mano kolegė Teisme teisėja Pauliine Koskelo pabrėžia, mano nuomone, teisingai, kad „pats pareigų nepriklausomumas neteikia garantijų, jeigu jis nesiejamas su minties nepriklausomumu. Teisėjai turi būti nepriklausomi ir nešališki ne tik instituciškai, bet ir intelektualiai“ (Koskelo, 2020, p. 21). Pažymėtina, kad Strasbūro Teismas Didžiosios Kolegijos sprendime *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (nr. 26374/18, 2020 m. gruodžio 1 d.) pasisakė panašiai: „pati teismo sąvoka suponuoja, kad ji sudaro teisėjai, atrinkti pagal tinkamumą, t. y. teisėjai, kurie atitinka techninio kompetentingumo ir moralinio principingumo, kurių reikia teisėjo funkcijoms atlikti teisės viešpatavimu besivadovaujantioje valstybėje, reikalavimus“ (§ 220).

⁴⁵ *Baka prieš Vengriją* [DK] (nr. 20261/12, 2016 m. birželio 23 d.), § 165. Toliau žr. 4.3 poskyrį *infra*. Pažymėtina, kad sprendime *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*) Teismas konstatavo, jog „nei 6 straipsnis, nei jokia kita Konvencijos nuostata nereikalauja iš valstybių laikytis kokios nors teorinės konstitucinės sampratos, nustatančios leistinas valdžių sąveikos ribas. ... Teismo nuomone, tam tikra sąveika tarp trijų valdžios šakų ne tik neišvengiama, bet ir būtina tol, kol atitinkamos [vienos šakos] galios nederamai neįsibrauna į kitos [valdžios šakos] funkcijas ir kompetenciją“ (§ 215).

⁴⁶ Žr.: Tsampi, 2020, p. 693–707.

⁴⁷ *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*), § 233. Apie visuomenės pasitikėjimą teisėjais žr.: Pikramenos, 2020, p. 417–426.

⁴⁸ Spano, 2020a; taip pat žr.: Spano, 2020b.

turi numatyti aiškias ir numatomas teisėjų veiklos ir jų statuso garantijas, tarp jų susijusias su teisėjų skyrimu, įgaliojimų trukmės saugumu bei atleidimu iš pareigų, paaukštinimu, neatleidžiamumu, jų imunitetu bei drausme⁴⁹.

Šiuo atžvilgiu ypač svarbi Teismo jurisprudencija, skirta teisėjų atleidimui, suformuluota kolegijos sprendime *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą*⁵⁰ ir Didžiosios Kolegijos sprendimuose *Baka prieš Vengriją* bei *Denisov prieš Ukrainą*⁵¹. Kartu paimti šie sprendimai duoda ženklą, kad teisėjų atleidimą Teismas kruopščiai nagrinės per teisėjų neatleidžiamumo principo prizmę, nesvarbu, ar tą atleidimą jis vertintų pagal 6, 8 ar 10 straipsnį. Pirma, Teismas yra tyręs tokių organų kaip teisėjų tarybos vaidmenį teisėjų atleidimo ar drausminiame procese⁵². Tokiais atvejais teisėjas pagal Konvencijos 6 straipsnį iš principo turi turėti galimybę kreiptis į teismą⁵³. Antra, teisėjo atleidimas gali reikšti, kad buvo įsiterpta į jo teisę į privatų gyvenimą, įtvirtintą Konvencijos 8 straipsnyje⁵⁴. Be to, Teismas yra konstatavęs, kad kai teisėjas atleidžiamas dėl tokios veiklos, kuri yra jo saviraiška, susijusi su jo profesinėmis funkcijomis, jo atleidimas patenka į 10 straipsnio taikymo sritį, taigi būtina pateikti labai įtikinamus motyvus, rodančius buvus primygtinį visuomeninį būtinumą jį atleisti net ir atsižvelgus į valdžių padalijimo principą bei teisėjų nepriklausomumą⁵⁵. Apskritai imant, teisėjų atleidimo ir drausminių priemonių taikymo jiems problematikai skirta Strasbūro Teismo jurisprudencija atskleidžia pačią esmę to, kaip yra taikomas teisės viešpatavimo principas, suponuojantis reikalavimą, kad teisėjai būtų nepriklausomi *de jure*.

Tačiau šis formalus nepriklausomumas *de jure*, kuris yra teisėjų statuso ir veiklos reguliavimo įstatymais struktūrinis pagrindas, savaime nei laiduoja teisėjų nepriklausomumą, nei jį pakankamai užtikrina. Ko

⁴⁹ *Baka prieš Vengriją* [DK] (45 išnaša *supra*); *Ramos Nunes de Carvalho E Sá prieš Portugaliją* [DK] (nr. 55391/13, 2018 m. lapkričio 6 d.); *Denisov prieš Ukrainą* [DK] (nr. 76639/11, 2018 m. rugsėjo 25 d.); iš vėliausių bylų žr. *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*).

⁵⁰ *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą* (nr. 21722/11, 2013 m. sausio 9 d.).

⁵¹ *Baka prieš Vengriją* [DK] (45 išnaša *supra*); *Denisov prieš Ukrainą* [DK] (49 išnaša *supra*).

⁵² *Ramos Nunes de Carvalho E Sá prieš Portugaliją* [DK] (49 išnaša *supra*). Taip pat žr. *Selahattin Demirtaş prieš Turkiją* (nr. 2) [DK] (1 išnaša *supra*), kur Teismas Konvencijos 18 straipsnio kontekste (žr. § 434), pasirėmė Venecijos komisijos išvadomis, kad „[Turkijos] Aukščiausiosios [teisėjų ir prokurorų] tarybos sudėtis tikrai galėtų kelti rimtą pavojų teisėjų nepriklausomumui, nes ji, būdama svarbiausia teisėjų savivaldos institucija, prižiūri teisėjų ir prokurorų paskyrimą, paaukštinimą, perkėlimą, drausmines nuobaudas jiems ir jų atleidimą. Ji pridūrė, kad „todėl [Aukščiausiosios tarybos] paėmimas savo kontrolėn reiškia, kad paimami kontrolėn teisėjai ir prokurorai, ypač tokioje šalyje, kur teisėjų atleidimas yra dažnas ir kur jų perkėlimas yra įprasta praktika“⁵⁴. *Vertėjo pastaba*: Turkijoje (ir kai kuriose kitose valstybėse) teisėjai ir prokurorai pagal tradiciją yra priskirti bendram magistratų korpusui: tas pats asmuo, likdamas magistratų korpuso nariu, gali iš teisėjo pareigų būti paskirtas prokuroru ir, atvirkščiai. Teisminę valdžią vykdo magistratai, iš jų tarpo specialiai neiškiriant teisėjų. Šiame vertime sąvoka „teisminės valdžios atstovai“, tokiose šalyse kaip Turkija šiaip jau apimanti ir teisėjus, ir prokurorus, kartais, kai tai leidžia kontekstas, verčiama tiesiog „teisėjai“.

⁵³ *Baka prieš Vengriją* [DK] (45 išnaša *supra*), §§ 107–119; *Denisov prieš Ukrainą* [DK] (49 išnaša *supra*), §§ 44–57. Paminėtina, kad *Baka* byloje ankstesnysis EŽTT pirmininkas Linos-Alexandre'as Sicilianos pateikė plačiai aptariamą konkuruojančiąją nuomonę, jog esama svarių argumentų už tokį Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies aiškinimą, kai lygiagrečiai teismo procese dalyvaujančių asmenų teisei į tai, kad jų bylas išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, turi būti pripažinta ir „teisėjų subjektinė teisė į tai, kad valstybė apsaugotų ir gerbtų jų nepriklausomumą“. Strasbūro Teismas kol kas dar nėra priėmęs šio požiūrio, todėl aš neužimsiu šiuo klausimu jokios pozicijos. Tik paprasčiausiai pažymėsiu, kad tokia raida atitiktų dabartinę jurisprudencinę trajektoriją šios rūšies bylose ir tvirtą teisės viešpatavimo reikalavimų vykdymą, šiuo metu persmelkiantį Teismo jurisprudenciją. Šia proga paminėtina, kad ES teisė taip pat „saugo nacionalinius teisėjus kaip instituciją – kaip ES teisės bendrosios jurisdikcijos atstovus, kad jie galėtų taikyti ir vykdyti tą teisę“. Pirmininkas Koenas Lenaertsas yra paaiškinęs, kad, kitaip nei ankstesnysis EŽTT pirmininkas Sicilianos, kurio nuomonę jis mano esant grindžiamą „pamatinių teisių diskursu“, ESTT požiūris veikiau grindžiamas „teisės viešpatavimo diskursu“ (Lenaerts, 2020, p. 334–335).

⁵⁴ *Denisov prieš Ukrainą* [DK] (49 išnaša *supra*), §§ 92–117.

⁵⁵ *Baka prieš Vengriją* [DK] (45 išnaša *supra*), §§ 140–176.

reikia dar, ir turbūt dar labiau, tai jų nepriklausomumo *de facto*. Kaip byloje *Agrokomplex prieš Ukrainą* yra išaiškines Teismas, konkrečiai tai reiškia, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga užtikrinti, jog byla išnagrinėtų „nepriklausomas ir nešališkas teismas, apima ir „suponuoja vykdomosios valdžios, įstatymų leidėjo ir bet kurios kitos, bet kokio lygmens valstybės institucijos pareigą gerbti teismų sprendimus ir jiems paklusti, net jeigu su jais nesutinka. Taigi valstybės pagarba teismų autoritetui yra būtina prielaida visuomenės pasitikėjimui teismais ir, žvelgiant plačiau, teisės viešpatavimui užtikrinti. Tačiau tam nepakanka vien teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo konstitucinių garantijų. Jos turi tapti veiksminga kasdienės administracinės laikysenos ir praktikos dalimi“⁵⁶.

Reikalavimas užtikrinti teisėjų nepriklausomumą *de facto* buvo išplėtotas svarbiuose sprendimuose *Kinský prieš Čekijos Respubliką*⁵⁷ ir (visai neseniai) *Rinau prieš Lietuvą*⁵⁸. Šiose bylose vieši politikų pareiškimai ir priemonės, kurių vykdomoji valdžia ėmėsi kontroliuodama vykstančius teismo procesus, buvo įvertintos kaip padariusios poveikį nacionaliniuose teismuose jau vykstančiuose procesuose priimtų sprendimų teisingumui. Maža to, *Rinau* byloje Teismas konstatavo, kad šalies institucijų, įskaitant politikus, vaiko teisių apsaugos pareigūnus bei prokurorus, veikimu buvo kuriama neigiama aplinka pareiškėjo teisiniams ieškiniams – šia jų veikla buvo bandoma tiesiogiai įsikišti į minėtus procesus, o tai nepriimtina sistemoje, grindžiamoje teisės viešpatavimu⁵⁹.

Šiais sprendimais Teismas parodė, kad Konvencija nėra akla – ji pastebi tai, kad įstatymuose įtvirtintas formalus teisėjų nepriklausomumas gali būti fasadas. Tad Konvencijos požiūriu nepriklausomumo *de jure* nepakanka, nes jis pats vienas, nors ir labai svarbus, neišsemia teisės viešpatavimo reikalavimų, kuriuos įkūnija tikrasis teisėjų nepriklausomumas. Teismui pateiktų įrodymų, kad teisėjai vykdydami savo funkcijas patyrė spaudimą ar nederamą įtaką, gali pakakti nustatyti, jog toje byloje teisėjų nepriklausomumo *de facto* principo nebuvo paisoma, tačiau remiantis šiais duomenimis net gali būti nuspręsta, kad esama ir sisteminės problemos. Neatmestina, kad, kai pareiškėjai skundžiasi Konvencijos 5 straipsnio 4 dalies arba 6 straipsnio pažeidimu, remiantis tokiais įrodymais šių nuostatų pažeidimas ir bus nustatytas, nors tokiems atvejams Teismas yra nustatęs aukštą slenkstį⁶⁰. Be to, kai į Teismą kreipiamasi su skundais pagal kitus straipsnius, kaip antai pagal 8 straipsnį minėtoje byloje *Rinau prieš Lietuvą*, tokie įrodymai gali turėti reikšmės nacionaliniams teismams pripažįstamos nuožiūros laisvės mastui. Maža to, įrodymai, kad teisėjai, vykdydami savo funkcijas, patiria spaudimą arba kad turintieji valdžią bando daryti poveikį jų veiklai, gali būti svarbus, net lemiamas veiksnys, kai Teismui tenka nagrinėti kaltinimus, pareiškštus pagal Konvencijos 18 straipsnį, dėl priemonių, kurių buvo imtasi apriboti joje įtvirtintas teises⁶¹.

⁵⁶ *Agrokomplex prieš Ukrainą* (nr. 23465/03, 2011 m. spalio 6 d.), § 136. *Vertėjo pastaba*: Oficialiame lietuviškame Konvencijos vertime rašoma ne „nešališkas“, bet „bešališkas“. Pastarasis žodis (beje, įrašytas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnyje) seniai kalbininkų sukritikuotas kaip nevertotinas, todėl čia jis pakeistas žodžiu „nešališkas“.

⁵⁷ *Kinský prieš Čekijos Respubliką* (nr. 42856/06, 2012 m. vasario 9 d.), § 98.

⁵⁸ *Rinau prieš Lietuvą* (nr. 10926/09, 2020 m. sausio 14 d.), § 211.

⁵⁹ *Ten pat*, § 211.

⁶⁰ Žr. *Baş prieš Turkiją* (nr. 66448/17, 2020 m. kovo 3 d.), kur buvo sprendžiama dėl skundo pagal 5 straipsnio 4 dalį, jog pareiškėjo įkalinimą įsakę teismai nebuvo nepriklausomi ir nešališki. Teismas manė, kad teisėjų nepriklausomumo principai, išplėtoti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies kontekste, lygiai taip pat taikytini skundams pagal 5 straipsnio 4 dalį (žr. § 268). Atmesdamas skundą kaip aiškiai nepagrįstą Teismas, *inter alia*, konstatavo, kad jam „nepavyko remiantis turima medžiaga nustatyti kokią nors sąsają tarp vykdomosios valdžios atstovų pasisakymų ir magistratų teismų sprendimų“ (§ 276).

⁶¹ Žr. *Kavala prieš Turkiją* (nr. 28749/18, 2019 m. gruodžio 10 d.), § 229, o ypač *Selahattin Demirtaş prieš Turkiją* (nr. 2) [DK] (1 išnaša *supra*), §§ 432–436, ir ypač § 436: „Šioje byloje šiuo pagrindu daromos tokios pačios išsvados paremia argumentą, kad teisminės institucijos šiuokščiai reagavo į pareiškėjo kaip vieno iš opozicijos lyderių elgesį, į kitų HDP [Liaudies demokratinei partijai] priklausančių parlamento narių ir išrinktų merų elgesį ir – bendriau – į nepriitariančiųjų balsą“. Bendrą 18 straipsniui skirtos Teismo jurisprudencijos aptarimą ir kritiką žr.: Kūris, 2019, p. 539–574.

4.2. Teisėjų nepriklausomumas byloje, pagal Konvencijos 5 straipsnį iškeltose įkalinčių teisėjų

Vis stipresnis teisės viešpatavimo principo normatyvinis poveikis itin pastebimas pastarojo laikotarpio teisėjų nepriklausomumui skirtuose Teismo sprendimuose, priimtuose byloje dėl *teisėjų įkalinimo* Turkijoje po to, kai 2016 m. toje šalyje buvo pamėginta įvykdyti valstybės perversmą. Kreipimaisi buvo nagrinėjami pagal Konvencijos 5 straipsnį.

Teismas, šiuose sprendimuose nustatęs Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies pažeidimus, pabrėžė, kad „teisėjų vaidmuo visuomenėje yra ypatingas, nes jiems – teisingumo, pamatinės teisinės valstybės vertybės – garantams, būtinas visuomenės pasitikėjimas, idant jie galėtų sėkmingai atlikti savo pareigas“. „[Ten, kur] nacionalinė teisė teisėjams garantuoja teisminę apsaugą nepriklausomam jų funkcijų vykdymui, šių nuostatų būtina deramai laikytis. Turėdamas galvoje demokratinėje visuomenėje teisėjams tenkančią itin reikšmingą vietą tarp valstybės organų, taip pat vis didesnę svarbą, teikiamą valdžių padalijimui ir būtinumui užtikrinti teisėjų nepriklausomumą, [Teismas yra konstatavęs kad jis,] iš Konvencijos perspektyvos tirdamas, kaip buvo įgyvendinamas nurodymas sulaikyti teisėją, turi pats būti ypač dėmesingas teisėjų apsaugai“⁶².

Šiuose sprendimuose randamos svarbiausios Teismo ištarmės teisės viešpatavimo klausimu: jie apima įvairius šio principo sandus, kurie, paimti drauge, padeda pagrindą veiksmingai taikyti Konvencijos 5 straipsnio 1 dalį. Teisėjų nepriklausomumas, kuris sudaro teisės viešpatavimo pamatų pamatą, taip sakant, metodologiškai susilydo su kitu teisės viešpatavimo sandu – teisėtumo principu, veikiančiu kaip stiprus interpretacinis įrankis, šiame kontekste įkvepiantis gyvybę Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies reikalavimams. Tai teikia galimybę Teismui nuodugnai nagrinėti tai, kaip buvo pritaikyti nacionaliniai teisės aktai, kuriais remiantis buvo įkalinėti teisėjai. Šie sprendimai – aiškus pavyzdys to, kaip Teismas suvokia riziką, kad vyriausybė panaudos savo valdžią tam, kad padarytų nederamą poveikį teisėjų nepriklausomumui. Jie dar kartą įrodo, kad Konvencija netoleruoja jos aiškinimo ir taikymo kraštutinumų.

4.3. Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į pagal įstatymą įsteigtą nepriklausomą ir nešališką teismą

Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisė į pagal įstatymą įsteigtą nepriklausomą ir nešališką teismą yra vienas iš Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo kertinių akmenų. Teismo jurisprudencija, skirta sąvokoms „teisėjų nepriklausomumas“ ir „nešališkumas“, yra gerai išplėta⁶³. Tačiau į klausimą, ar minėta nuostata taikytina *teisėjų skyrimui*, kai tai daro kitos valdžios šakos, pirmąkart buvo atsakyta tik riboženkliniame sprendime, 2020 m. gruodžio 1 d. priimtame byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją*⁶⁴. Šiame sprendime Teismas vienbalsiai nusprendė, kad valstybė atsakovė pažeidė 6 straipsnio 1 dalį, nes, paskirdama teisėją į naujai įsteigtą Islandijos apeliacinį teismą, padarė sunkius nacionalinės teisės pažeidimus.

Ypatingo dėmesio nusipelno keturi svarbūs šio sprendimo aspektai. Pirmia, tai teisės į pagal įstatymą įsteigtą teismą dalykas ir tikslas. Antra, jos apimtis kaip 6 straipsnyje įtvirtintos autonomiškos teisės. Trečia, būtini metodologiniai žingsniai aiškinantis, ar ši teisė buvo pažeista. Ketvirta, pusiausvyros tarp, viena vertus, šios 6 straipsnyje įtvirtintos teisės ir, kita vertus, su ja konkuruojančių teisinio tikrumo interesų ir teisėjų neatleidžiamumo principo.

⁶² *Alparslan Altan prieš Turkiją* (nr. 12778/17, 2019 m. balandžio 16 d.), § 102; *Baş prieš Turkiją* (60 išnaša supra), § 144.

⁶³ *Ramos Nunes de Carvalho E Sá prieš Portugaliją* [DK] (49 išnaša supra), §§ 144–150.

⁶⁴ *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša supra).

Pirma, Teismas konstatavo, kad pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį teismas arba tribunolas visada turi būti įsteigtas pagal įstatymą – ši formuluoė atspindi Konvencijos sistemoje įtvirtintą teisės viešpatavimo principą. Teismas, kuris nėra įsteigtas remiantis įstatymų leidėjo ketinimais, būtinai stokes legitimumo, kuris demokratinėje visuomenėje jam reikalingas, kad galėtų spręsti teisinius ginčus. Formuluoė „pagal įstatymą įsteigtas“ siekiama užtikrinti, kad „demokratinės visuomenės teismų organizavimą reglamentuotų iš parlamento kilęs įstatymas, taigi jis nepriklausytų nuo vykdomosios valdžios nuožiūros“. Pasak Didžiosios Kolegijos, sąvoka „teismo ar tribunolo įsteigimas pagal įstatymą“ neišvengiamai suponuoja kaip savo sudedamąją dalį teisėjų skyrimo procesą, nes šitaip paisoma šio proceso fundamentalios reikšmės teisminės valdžios tinkamam funkcionavimui ir legitimumui demokratinėje teisinėje valstybėje. Priešingas aiškinimas ignoruotų šio reikalavimo tikslą⁶⁵.

Šiais argumentais Teismas, paremdamas savo išvadą, kad teisė, atitinkamu būdu įtvirtinta Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje, iš principo apima teisėjų skyrimą, ne tik pateikė šios dalies tekstu grindžiamą jos aiškinimą, bet ir sąvoką „įsteigimas“ išaiškino naudodamas ne vien tradicinį tikslo, arba teleologinį, aiškinimo metodą, bet ir stipriai pasirėmęs teisės viešpatavimo principu.

Antra, Teismas konstatavo, kad pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį teisė „pagal įstatymą įsteigtą teismą“ yra autonomiška teisė, nors ji „labai glaudžiai susijusi“ su „nepriklausomumo ir nešališkumo garantijomis“⁶⁶. Svarbu suvokti šios Teismo interpretacinės išvados doktrininę reikšmę. Ją lėmė tai, kad Teismui nebuvo reikalo pasisakyti dėl to, ar, viena, Apeliacinio teismo teisėja, kurios paskyrimas įvertintas kaip pažeidęs Konvenciją, stokojo nepriklausomumo ar nešališkumo⁶⁷, ir, antra, ar pareiškėjo teismas apskritai nebuvo teisingas⁶⁸. Mat teisės viešpatavimas čia veikia savo mišriuoju matmeniu⁶⁹ – kaip apibrėžto turinio norma (reikalaujanti, kad teisėjai būtų skiriami pagal nacionalinį įstatymą), ir kaip teisės principas (optimizavimo reikalavimas), palaikantis visuotinai svarbios teisės į teisingą teismą pamatinę struktūrinę prielaidą. Todėl, jeigu teisėjas, paskirtas pažeidžiant Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį (ir tai buvo nustatyta paisant Teismo nustatyto slenksčio – apie tai žr. toliau), vienas arba kaip kelių teisėjų kolegijos narys sprendžia bylą dėl asmens civilinių teisių arba jam pareikštų baudžiamųjų kaltinimų, nėra reikalo atskirai nagrinėti *in concreto* būtent to teismo proceso teisingumo. Teisė į pagal įstatymą įsteigtą teismą, kaip autonomiška teisė ir teisės viešpatavimo pamatinis, organinis sandas, sukuria *neatremiamą* teismo proceso, kuriame teisėjavo neteisėtai paskirtas teisėjas, *neteisingumo prezumpciją*. Prie šio aspekto grįšiu 4.4 poskyryje *infra*, kalbėdamas apie Strasbūro Teismo ir ESTT jurisprudencijų santykį.

Trečia, Teismas yra pasirinkęs trijų pakopų *slenksčio testą*, leidžiantį nustatyti, ar buvo pažeista teisė į pagal įstatymą įsteigtą teismą. Visų pirma turi būti įvertinta, ar nacionalinės teisės pažeidimai buvo akivaizdūs. Jeigu taip, einama prie antrosios pakopos: reikia ištirti, ar šitaip buvo pažeista pamatinė teisėjų paskyrimo proceso taisyklė⁷⁰. Trečia, turi būti nustatyta, ar kaltinimai, kad minėta teisė buvo pažeista, buvo veiksmingai patikrinti nacionalinių teismų ir ar šie pažeidimai buvo atitaisyti⁷¹.

⁶⁵ *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*), §§ 211, 214 ir 227. *Vertėjo pastaba*: Oficialiame lietuviškame Konvencijos vertime minimas tik „teismas“. Ir angliškame, ir prancūziškame jos tekste rašoma „tribunolas“. Kur leidžia kontekstas, šie žodžiai čia vartojami kaip vienas kitą pakeičiantys, nors, žvelgiant plačiau, šie terminai nėra visiškai sinonimiški.

⁶⁶ *Ten pat*, § 231.

⁶⁷ Todėl Didžiosios Kolegijos dauguma (12 balsų prieš 5) nusprendė, kad nebūtina atskirai tirti pareiškėjo skundo dėl tos Apeliacinio teismo teisėjos nebuvimo nepriklausoma ir nešališka. Žr. *ten pat*, § 295.

⁶⁸ Šiuo klausimu kitokių požiūrių bendroje iš dalies konkuruojančioje, iš dalies prieštaraujančioje nuomonėje išsakė teisėjai O’Leary, Ravaranis, Kucsko-Stadlmayer ir Ilievskis. Ypač žr. §§ 30–33.

⁶⁹ Žr. aptarimą 3 skyriuje *supra*.

⁷⁰ Kolegijos sprendimo aptarimą žr.: Costa, 2020, p. 103; Tsampi, 2020, p. 702–704.

⁷¹ *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*), §§ 243–252.

Didžiosios Kolegijos nusakyta testas nustato labai aukštą slenkstį. Šitaip juo siekiama pašalinti įtampą, neišvengiamai kylančią tarp subsidiarumo principo, reikalaujančio, kad, aiškinant ir taikant nacionalinę teisę, nacionaliniams teismams būtų pripažįstama nuožiūros laisvė, ir Konvencijoje įtvirtintų teisių – taip pat ir tų, kurios pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį saugo teisėjų nepriklausomumą, – veiksmingos apsaugos principo. Taigi šio testo taikymas labai priklauso nuo to, ar nacionaliniai teismai veiksmingai dalyvauja nustatant, ar skiriant teisėjus buvo padaryti akivaizdūs nacionalinės teisės pažeidimai, o jeigu taip, tai šis testas iš jų reikalauja veiksmingai patikrinti pagrįstus kaltinimus ir imtis priemonių jiems atitaisyti. Be to, antrasis žingsnis apibrėžia šios teisės sritį ir ją apriboja, nes reikalauja, kad atitinkamu pažeidimu, nors ir akivaizdžiu, būtų pažeista pamatinė proceso taisyklė. Nors Strasbūro Teismas šiuo klausimu remsis tuo, kaip tuos dalykus vertino nacionalinis teismas, minėtos teisės autonominė prigimtis ir jos kildinimas iš teisės viešpatavimo principo reikalauja, kad galutinį žodį, ar padarytu pažeidimu buvo pasiektas ir aukštas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo lygmuo, priklausytų būtent Strasbūro Teismui⁷². Antraip Konvencijoje įtvirtinta teisė netektų savo paskirties.

Ketvirta, šiame sprendime Teismas susiduria su įtampa, būtinai išylančia tarp, viena vertus, teisės į pagal įstatymą įsteigtą teismą, ir, antra vertus, potencialiai sunkių padarinių, kuriuos teisėjų neatleidžiamumo ir teisinio tikrumo principams galėtų sukelti išvada, kad ši teisė buvo pažeista. Todėl Didžioji Kolegija šį antrąjį slenkščio testo žingsnį nusako kaip reikalaujantį, jog tam, kad nacionalinės teisės pažeidimas pasiektų tą lygmenį, kai jį potencialiai būtų galima pripažinti ir Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimu, būtų tam tikro rimtumo arba sunkumo laipsnio. Svarbu paminėti, kad, nusakydama teisėjų neatleidžiamumo principo sritį ir turinį, EŽTT Didžioji Kolegija tiesiogiai remiasi⁷³ ESTT Didžiosios Kolegijos sprendimu byloje *Komisija prieš Lenkiją*⁷⁴.

Apibendrinant tai, ką Teismas konstatavo *Ástráðsson* byloje, iš šio svarbaus sprendimo galima padaryti tokias išvadas.

Pirma, kalbant apie Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisę į pagal įstatymą įsteigtą teismą bei teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, teisės viešpatavimas veikia tuo pat metu ir kaip pasirinktą interpretacinį rezultatą nulemiantis teisės principas, ir kaip atitinkamos aiškiai apibrėžtus parametrus turinčios normos šaltinis.

Antra, kai pats teismo įsteigimas, taigi teisminės valdžios įkūrimas, kyla iš akto ar aktų, akivaizdžiai pažeidžiančių nacionalinėje teisėje nustatytas pamatines teisėjų skyrimo taisykles, ir dar papildomai nėra griežtos teisminės peržiūros nacionaliniu lygiu, tai yra tikra anatema teisės viešpatavimui.

Trečia, kai valstybės yra sukūrusios įstatyminių teismų steigimo pagrindą, teisės viešpatavimas, Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta norma, visiškai aiškiai jas įpareigoja laikytis atitinkamų taisyklių. Kai teisėjų parinkimas priskirtas vykdomajai valdžiai ir / arba parlamentui, priedermė nustatyti, ar laikytasi nacionalinės teisės, pirmiausia tenka nacionaliniams teismams (kaip išaiškinta *Ástráðsson* sprendime), tačiau jų sprendimus galutinai gali prižiūrėti Strasbūro Teismas, kuris vadovaujasi Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintais autonominiiais principais. Spręsdamas, ar buvo akivaizdžiai pažeista nacionalinė teisė, Teismas iš principo remsis atitinkamos šalies teismų išvadomis, nebent jos būtų savavališkos arba akivaizdžiai nepagrįstos. Tačiau kiek tai liečia tų pažeidimų pobūdį ir reikšmę, ją vertinant Konvencijos 6 straipsnio aspektu, subsidiarumo principas negali užkirsti kelio Teismui vykdyti jų griežtą europinę peržiūrą.

⁷² *Ten pat*, §§ 250–251.

⁷³ *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*), § 239.

⁷⁴ *Komisija prieš Lenkiją (Aukščiausiojo Teismo nepriklausomumas)* (*Commission v Poland (Independence of the Supreme Court)*), ESTT byla C-619/18, ECLI:EU:C:2019:531, § 76: „Nors [teisėjų neatleidžiamumo principas] nėra visiškai absoliutus, iš [jo] negali būti išimčių, jeigu jos nėra reikalingos remiantis teisėtu ir įtikinamu pagrindu, kuris turi atitikti proporcingumo principą“.

Ketvirta, valstybės iš principo yra laisvos pagal savo teisinės tradicijas ir konstitucines struktūras pasirinkti teisėjų skyrimo įstatyminio reglamentavimo modelį. Tačiau tų taisyklių ir procedūrų taikymas būtina turi atitikti reikalavimus, kylančius iš pamatinių teisės viešpatavimo principų, išreiškiamų Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintais teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo reikalavimais.

4.4. Strasbūro ir Liuksemburgo simbiozinis ryšys bylose dėl teisėjų nepriklausomumo

Kaip gerai žinoma, ESTT pastaraisiais metais priėmė svarbius sprendimus, skirtus teisėjų nepriklausomumui pagal Europos Sąjungos sutartį (toliau – ESS) ir ES pagrindinių teisių chartiją (toliau – Chartija), tarp kurių paminėtini sprendimai byloje *Komisija prieš Vengriją*⁷⁵, *Portugalijos teisėjų byloje*⁷⁶, byloje *Teisingumo ir lygybės ministras prieš Celmer (LM byla)*⁷⁷, *Lenkijos teismų reformos byloje*⁷⁸ ir visai neseniai (2020 m. gruodžio 17 d.) *LM bylos tęsinyje Generalinės prokuratūros byloje (Openbaar Ministerie)*⁷⁹. Šių sprendimų jurisprudencinis branduolys lengvai aptinkamas Strasbūro Teismo sprendimuose. Tą liudija ESTT rėmimasis Strasbūro Teismo sprendimais ir *vice versa*. Tai rodo, kad šioje svarbioje teisės srityje esama to, ką galima pavadinti dviejų šių teismų *simbioziniu ryšiu*, nors akivaizdu, kad iššūkių dar kyla. Šiuo požiūriu verta paminėti keturis dalykus.

Pirma, lyginant šių dviejų teismų jurisprudenciją svarbu suvokti, kad ESTT pradžios pozicija yra ta, jog, aiškindamas dvi svarbiausias jo požiūrį šioje srityje lemiančias nuostatas, ESS 19 straipsnio 1 dalies dėl teisminės apsaugos veiksmingumo ir Chartijos 47 straipsnio (įtvirtinančio teisę į veiksmingą teisminę gynybą), jis remiasi ESS 2 straipsnyje skelbiamomis vertybėmis – „pagarba žmogaus orumui, laisve, demokratija, lygybe, teisine valstybe ir pagarba žmogaus teisėms, įskaitant mažumoms priklausančių asmenų teises“. Gal kai kas klaustų, ar šis ES vertybinis pagrindas skiriasi nuo Europos Konvencijos. Atsakymas yra kategoriškas – ne. Pakanka pažvelgti į Konvencijos preambulę, Konvencijos ir jos protokolų materialijų nuostatų esmę ir Strasbūro Teismo jurisprudenciją, kad taptų aišku, jog tarp abiejų sistemų esama simetrijos. Ši simetrija – svarbus konceptualus statybinis blokas, kuris yra bendras joms abiem, o tai palengvina tokį būtiną šių dviejų teismų teisėjų dialogą.

Antra, teisės viešpatavimui ir teisėjų nepriklausomumui skirtą Strasbūro Teismo jurisprudenciją įkvėpė principas, pagal kurį, valstybės privalo užtikrinti veiksmingas pamatinių teisių gynimo priemones. Bendrais bruožais šis principas išreikštas Konvencijos 13 ir 35 straipsniuose, jis taip pat yra konceptualus visa apimančio subsidiarumo principo elementas. Stebint, kaip ESTT plėtoja ESS 19 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto teisminės apsaugos veiksmingumo principą, matyti, kad abiejų teismų konceptualios pradžios pozicijos konverguoja. Išties, akivaizdu, kad Konvencijos sistemai būdingas subsidiarumo principas netektų bet kokią prasmingą turinio, jeigu valstybės narės savo teisėje ir praktikoje neužtikrintų pamatines teises saugančių nepriklausomų, nešališkų ir veiksmingų teismų veikimo. Atrodo, kad ta pačia logika, *mutatis mutandis*, vadovavosi ESTT, aiškindamas ESS 19 straipsnio 1 dalies

⁷⁵ *Komisija prieš Vengriją (Commission v Hungary)*, ESTT byla C-286/16, ECLI:EU:C:2012:687.

⁷⁶ *Associação Sindical dos Juizes Portugueses prieš Tribunal de Contas (27 išnaša supra)*.

⁷⁷ *Teisingumo ir lygybės ministras prieš Celmer (Minister for Justice and Equality v Celmer) (LM byla) (LM case)*, ESTT byla C-216/18 PPU, ECLI:EU:C:2018:586.

⁷⁸ *Komisija prieš Lenkiją (bendrujų teismų nepriklausomumas) (Commission v Poland (Independence of ordinary courts))*, ESTT byla C-192/18, ECLI:EU:C:2019:924; *Komisija prieš Lenkiją (Aukščiausiojo Teismo nepriklausomumas) (74 išnaša supra)*; ir *AK ir kiti (Aukščiausiojo Teismo Drausminės kolegijos nepriklausomumas) (AK and Others (Independence of the Disciplinary Chamber of the Supreme Court))*, ESTT sujungtos bylos C-585/18 ir C-625/18, ECLI:EU:C:2019:982.

⁷⁹ *Generalinės prokuratūros byla (Išduodančiosios teisminės institucijos nepriklausomumas) (Openbaar Ministerie (Indépendance de l'autorité judiciaire d'émission))*, ESTT sujungtos bylos C-354/20 PPU ir C-412/20 PPU, ECLI:EU:C:2020:1033.

nuostatą dėl teisminės apsaugos veiksmingumo, kurias Liuksemburgo Teismas tiesiogiai susiejo su Konvencijos 6 ir 13 straipsniais. Kaip konstatuota *Portugalijos teisėjų byloje*, ESS 19 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas principas – tai ES teisės bendrasis principas, kuris yra išvedamas iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų ir iš Europos žmogaus teisių konvencijos 6 ir 13 straipsnių⁸⁰. Kaip yra pareiškęs ESTT pirmininkas Lenaertsas, šio teismo pateiktas ESS 19 straipsnio 1 dalies aiškinimas „yra grindžiamas tokia ES teisinės tvarkos struktūrine samprata: nepriklausomi nacionaliniai teismai, kurie taikant ir vykdant ES teisę valstybėse narėse veikia kaip bendrosios jurisdikcijos teismai, yra esminis ES konstitucinės struktūros statybinis blokas“⁸¹. Trumpai tariant, abu šie teismai, ir toliau visiškai atsispirdami nuo savosios jurisprudencijos, turi galimybių ateityje toliau plėtoti šiuos principus glaudžiai bendradarbiaudami su nacionaliniais teisėjais – *Europos teisėjų bendruomene*.

Trečia, vienas iš sunkių sankirtoje esančių principų, turinčių reikšmės teisėjų nepriklausomumo apimčiai ir esmei, yra mano jau minėtas teisėjų neatleidžiamumo principas. Byloje *Komisija prieš Lenkiją* ESTT konstatavo, kad neatleidžiamumo principas „nėra visiškai absoliutus, [tačiau] iš šio principo negali būti išimčių, jeigu jos nėra reikalingos remiantis teisėtu ir įtikinamu pagrindu, kuris turi atitikti proporcingumo principą“⁸². Tai svarbus principinis pareiškimas, kuriuo *Ástráðsson* byloje⁸³ tiesiogiai pasirėmė Strasbūro Teismo Didžioji Kolegija, – tai yra geras tarp abiejų teismų vykstančio teisėjų dialogo simbiozinio pobūdžio pavyzdys.

Ástráðsson byloje nagrinėtas teisinis klausimas buvo toks: ar sunkus esamų teisės aktų pažeidimas nacionaliniu lygmeniu paskiriant teisėją galėtų – potencialiai ir atidžiai užtikrinus interesų pusiausvyrą – sudaryti teisėtą ir įtikinamą pagrindą teisėjų neatleidžiamumo principo išimčiai. Teismas į jį atsakė iš esmės teigiamai⁸⁴, nors tą nulėmė labai didelis padarytų nacionalinės teisės pažeidimų sunkumas, vadovaujantis Didžiosios Kolegijos suformuluotais griežtais kriterijais, jau aptartais 4.3 poskyryje *supra*. Šiuo atžvilgiu sveikintina, kad *Simpson ir HG* byloje⁸⁵ (2020 m. kovo 26 d.) ESTT, vertindamas skundą, jog buvo padarytas Chartijos 47 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos teisės į „pagal įstatymą iš anksto įsteigtą teismą“ pažeidimas, pasirinkęs, kiek tai svarbu ES teisei, panašų fundamentalaus pažeidimo testą (pasirėmęs EŽTT kolegijos sprendimu *Ástráðsson* byloje, kurio Didžiosios Kolegijos sprendimas iš esmės nepakeitė)⁸⁶.

⁸⁰ *Associação Sindical dos Juizes Portugueses prieš Tribunal de Contas* (27 išnaša *supra*), § 35.

⁸¹ Lenaerts, 2020, p. 346.

⁸² *Komisija prieš Lenkiją (Aukščiausiojo Teismo nepriklausomumas)* (74 išnaša *supra*), § 76 (Lenaerts, 2020, p. 344).

⁸³ *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*), § 239.

⁸⁴ *Ten pat*, § 240: „Išvada, kad teismas nėra „pagal įstatymą įsteigtas teismas“ neabejotinai gali reikšmingai atsišakoti iki teisinio tikrumo ir teisėjų neatleidžiamumo principų – principų, kurių būtina rūpestingai laikytis, žinant, kokiems svarbiems tikslams jie tarnauja. Tai pasakius, [pažymėtina, kad] šių principų palaikymas bet kokia kaina ir reikalavimo „pagal įstatymą įsteigtas teismas“ sąskaita tam tikromis aplinkybėmis gali padaryti ar didesnę žalą teisės viešpatavimui ir visuomenės pasitikėjimui teismais. Tokiais atvejais – kaip ir visada, kai pamatiniai Konvencijos principai sueina į koliziją, – turi būti rasta pusiausvyrą ir nustatyta, ar yra primygtinis – esminis ir įtikinamas – poreikis, kuris pateisintų nukrypimą nuo teisinio tikrumo principo ir *res judicata* galios (žr., pvz., *Sutyazhnik [prieš Rusiją]* (nr. 8269/02, 2009 m. liepos 23 d.)), § 38), taip pat nuo teisėjų neatleidžiamumo principo, kai tai turi reikšmę atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes.“

⁸⁵ *Erik Simpson ir HG prieš Europos Sąjungos Tarybą ir Europos Komisiją (Erik Simpson and HG v Council of the European Union and European Commission)* (*Erik Simpson and HG v Council of the European Union and European Commission*), ESTT sujungtos bylos C-542/18 RX-II ir C-543/18 RX-II, ECLI:EU:C:2020:232, §§ 74–76.

⁸⁶ *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*), § 242. Paminėtina, kad savo bendroje iš dalies konkuruojančioje, iš dalies prieštaraujančioje nuomonėje teisėjai O’Leary, Ravaranis, Kucsko-Stadlmayer ir Ilievskis (žr. § 39) šiek tiek kitaip vertino Didžiosios Kolegijos rėmimąsi ESTT sprendimu *Simpson and HG* byloje (85 išnaša *supra*): „ESTT neatmetė kolegijos nukrypimo logikos *Ástráðsson* byloje, bet, mūsų nuomone, aiškiai siekė

Ketvirta, *LM* sprendime⁸⁷ ESTT pripažino, kad teisėjų nepriklausomumui skirto ES valstybės narės teisinio reguliavimo trūkumai gali liudyti nacionalinę teisės sistemą turint sistemine arba bendro pobūdžio ydą, o tai keltų pavojų teisės viešpatavimui ir paveiktų ES tarpusavio pripažinimo sistemą, tokią, kuri būdinga Europos arešto orderio (EAO) srityje⁸⁸. Šiuo tikslu ESTT nustatė dviejų žingsnių testą, neseniai vėl patvirtintą *Generalinės prokuratūros (Openbaar Ministerie) byloje*⁸⁹, kur vykdančioji teisminė institucija privalo pirmiausia nustatyti, ar jai pateikta objektyvi, patikima, konkreti ir tinkamai atnaujinta medžiaga, liudijanti realią riziką, jog Chartijos 47 straipsnio 2 dalies garantuota pamatinė teisė į teisingą teismą gali būti pažeista dėl to, kad orderį išleidusioje valstybėje narėje esama sisteminių ar bendro pobūdžio ydų, galinčių padaryti poveikį jos teisėjų nepriklausomumui. Antrasis žingsnis yra toks: ta institucija turi nustatyti, konkrečiai ir tiksliai, kuriuo mastu šios ydos gali padaryti poveikį atitinkamos valstybės narės teismams, turėsiantiems jurisdikciją procesui prieš reikalaujamą išduoti asmenį. Tam vykdančioji teisminė institucija turi įvertinti jo(s) asmeninę padėtį, nusikaltimo, už kurį ji(s) yra persekiojama(s) baudžiamąja tvarka, taip pat arešto orderio išleidimo faktines aplinkybes. Gavusi informaciją iš tos valstybės narės, minėta institucija turi remdamasi ja visa nustatyti, ar esama pakankamo pagrindo manyti, kad, asmenį išdavus tai valstybei narei, kils rizika, jog bus pažeista jo teisė į teisingą teismą⁹⁰.

Strasbūro Teismas kol kas nėra užėmęs jokios pozicijos klausimu, ar dviejų žingsnių testas, ESTT pasirinktas su teisėjų nepriklausomumu susijusiose bylose dėl EAO, atitinka Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Todėl aptardamas šį klausimą apsiribosiu dviem bendro pobūdžio momentais⁹¹.

Pirma, ESTT dviejų žingsnių testas, taikomas nagrinėjant vienos ES valstybės narės vykdančiosios teisminės institucijos pateiktus EAO prašymus kitai – prašymą išdavusiai – valstybei išduoti asmenį, vertintinas griežtai ypatingame ES tarpusavio pripažinimo sistemos kontekste. Kaip ESTT aiškiai pabrėžė *Generalinės prokuratūros (Openbaar Ministerie) byloje*, kai vykdančioji teisminė institucija turi įrodymų, kad orderį išleidusioje valstybėje narėje esama sisteminių ar bendro pobūdžio ydų, galinčių padaryti poveikį jos teisėjų nepriklausomumui, tos „ydos nebūtinai paveiks bet kurį sprendimą, kurį tos valstybės narės teismai turės priimti kiekvienoje konkrečioje byloje“. Toks aiškinimas pirmiausia grindžiamas tuo, kad, pasak ESTT, priešinga išvada, t. y. atsisakymas vykdyti EAO atlikus vien pirmąjį žingsnį, reikštų, kad apribojimai, kuriuos šiaip jau galima nustatyti tarpusavio pasitikėjimo ir tarpusavio pripažinimo principams, peržengtų „išimtinių aplinkybių“ ribas, kurias, darydamas nuorodas į savo paties jurisprudenciją, yra apibrėžęs ESTT, todėl šie principai apskritai būtų nebetaikomi EAO kontekste, kai orderį išleidžia minėtų ydų turinčios valstybės narės teismai⁹². Tad ESTT pasirinktą aiškinimą ir jo dviejų žingsnių testą pirmiausia nulėmė tarpusavio pripažinimo sistemos, ES kontekste

kreipti į ją. O būtent jis rėmėsi teisinio tikrumo principu, kurį jis matė esant būtina užtikrinti teismų sistemos stabilumą, kad būtų išvengta bet kokių padarinių automatškumo (teismo sprendimo, kurį priimant dalyvavo teisėjas, kurio įgaliojimai nugincyti, anuliavimo), kurio riziką kėlė – ir dabar kelia – naujasis nukrypimas šio Teismo jurisprudencijoje.“
Vertėjo pastaba: Oficialiame lietuviškame Chartijos vertime praleisti žodžiai „iš anksto“. Taip pat žr. 8, 10 ir 25 išnašas *supra*.

⁸⁷ *Teisingumo ir lygybės ministras prieš Celmer* (77 išnaša *supra*).

⁸⁸ Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos (*OL* 2002 L 190, p. 1), pakeistas Tarybos 2009 m. vasario 26 d. pamatiniu sprendimu 2009/299/TVR (*OL* 2009 L 81, p. 24).

⁸⁹ *Generalinės prokuratūros byla (Openbaar Ministerie)* (79 išnaša *supra*).

⁹⁰ *Teisingumo ir lygybės ministras prieš Celmer* (77 išnaša *supra*), §§ 61 ir 74–77.

⁹¹ Taip pat žr. teisėjų O’Leary, Ravarano, Kucsko-Stadlmayer ir Ilievskio iš dalies konkuruojančią, iš dalies prieštaraujančią nuomonę byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją* [DK] (44 išnaša *supra*), § 40.

⁹² *Generalinės prokuratūros byla (Openbaar Ministerie)* (79 išnaša *supra*), §§ 41–43.

lemiančios iš Chartijos 47 straipsnio 2 dalies kylančio teisėjų nepriklausomumo principo vaidmenį EAO kontekste⁹³, ypatinga prigimtis⁹⁴.

Antra, būtina neišleisti iš akių skirtumų tarp bylų, Strasbūro Teisme iškeltų pagal Konvencijos 6 straipsnį, kur kaltinimus teisės į nepriklausomą ir nešališką pagal įstatymą įsteigtą teisimą pažeidimu reiškia pareiškėjas, ir EAO kaip ES vidaus teisės normų sistemos, reikalaujančios, kad vienos valstybės narės teismas atliktų *ekstrateritorinį* kitos valstybės teismų nepriklausomumo tebevykstančiame procese būklės *įvertinimą*. Kai Strasbūro Teismas nustato, kad valstybė turi atsakyti pagal Konvencijos 6 straipsnį, jis tą padaro išnagrinėjęs peticiją, kuri, kitaip nei EAO, yra nukreipta prieš valstybę narę, kurioje ir yra atitinkamas teismas ar tribunolas, o pareiškėjas yra to proceso šalis. Reikšminga tai, jog tam, kad Strasbūro Teismas galėtų nagrinėti peticiją iš esmės, turi būti įvykdyta Konvencijos 35 straipsnio 1 dalyje nurodyta sąlyga – turi būti išnaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės, taigi procesas nacionaliniu lygmeniu turi būti pasibaigęs.

Tokiose bylose kaip *Ástráðsson* Teismas, idant nustatytų, ar buvo paisoma Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintos teisės į nepriklausomą ir nešališką teisimą, turi tiesiogiai tirti, kaip valstybėje atsakovėje veikia teismai. Tokių peticijų nagrinėjimas konceptualiai nepasiduoda tokiam pačiam rizikos vertinimui, koks iš principo taikytinas tada, kai reikia tirti ekstrateritoriniame kontekste paduotus Konvencija grindžiamus skundus, taip pat ir EAO sistemai priklausančiose bylose⁹⁵. Bet prirėikus nagrinėti pagal

⁹³ Teisėja Koskelo yra išsakiusi susirūpinimą ESTT dviejų žingsnių metodologija: „Tai labai sunki užduotis nacionaliniams teisėjams. Galima klausti, ar jie bus pajėgūs atlikti šį dvigubą nustatymą ir kaip jie tą padarys, nes tai liečia sudėtingas situacijas, esančias už jų jurisdikcijų ribų. ... Nors visa ko pagrindas yra nepriklausomumas, ir nors sisteminių problemų esama, tarpusavio pripažinimo galima atsakyti tik tada, kai asmeniui kyla gėsmė patirti konkrečią žalą dėl to, kad šio pamatinio reikalavimo nepaisoma. Atrodo, kad čia susiduriame su gana problemišku prieštaravimu. ... Dabar ... esame atsidūrę tokioje padėtyje, kai pagrindai, į kuriuos remiamis tarpusavio pripažinimas, ima trūkinėti, o iš nacionalinių teismų reikalaujama užsiimti ir patikrinti dalykus, kurie, kaip buvo manoma, jiems neturėjo rūpėti ir kuriais jie neturėjo užsiimti“ (Koskelo, 2020, p. 48–49).

⁹⁴ „Todėl [ESTT] „teisinę valstybę“ visada turi matyti tam tikrame specifiniame ES teisinės tvarkos kontekste: ESTT neverta šios sąvokos abstrakčiai. Kiek tai liečia Sąjungos teisės aktų įgyvendinimą, sąvokos „teisinė valstybė“ vartojimas visada tarnauja tam, kad būtų garantuota ES teisinės tvarkos pirmenybė prieš valstybių narių [teisines tvarkas]. Be to, teisinė valstybė glaudžiai susijusi su tarpusavio pasitikėjimo principu, ESTT iškeltu kaip ES konstituciniu principu. ES mano, kad valstybių narių tarpusavio pasitikėjimas suponuoja vienos konstitucinės erdvės, vienijamos ir valdomos tų pačių vertybių, buvimą.“ (*L'emploi par la Cour de "l'État de droit" doit donc toujours être placé dans le contexte spécifique de la structure de l'ordre juridique de l'UE: la CJUE n'a pas recours à cette notion dans l'abstrait. Le recours à "l'État de droit" se met toujours au service de la garantie de la primauté de l'ordre juridique de l'UE par rapport à ceux des États membres, en ce qui concerne les actes mettant en œuvre le droit de l'Union. En outre, l'État de droit est étroitement associé au principe de la confiance mutuelle, érigée par la CJUE en principe constitutionnel de l'UE. La CJUE considère que la confiance mutuelle entre les États membres présuppose l'existence d'un espace constitutionnel unifié et régi par les mêmes valeurs*) (Spielmann, 2020, p. 355–356).

⁹⁵ Svarbūs Strasbūro Teismo jurisprudencijos, skirtos Konvencijos 6 straipsnio ekstrateritoriniam taikymui baudžiamosios teisės kontekste, pavyzdžiai yra sprendimas dėl nepriimtumo byloje *Stapleton prieš Airiją* (nr. 56588/07, 2010 m. gegužės 4 d.), sprendimas byloje *Othman (Abu Qatada) prieš Jungtinę Karalystę* (nr. 8139/09), 2012 m. sausio 17 d.), o ypač sprendimas byloje *Pirozzi prieš Belgiją* (nr. 21055/11, 2018 m. balandžio 17 d.). Pirmojoje byloje (*Stapleton*) Jungtinės Karalystės magistratų teismas išleido EAO areštuoti Airijoje gyvenantį pareiškėją, kaltinamą daugkartiniu sukčiavimu. Airijos teismuose pareiškėjas aiškino, kad jeigu Airija jį perduotų Jungtinei Karalystei, jam kiltų neteisingo teismo rizika, nes jo procesas būtų labai pavėlintas. Airijos Aukščiausiasis Teismas nesutiko ir liepė perduoti pareiškėją britų institucijoms. Strasbūro Teismas, *inter alia*, pažymėjo, kad „teisei į teisingą teisimą, įtvirtintai 6 straipsnyje, demokratinėje visuomenėje tenka svarbi vieta, todėl Teismas neatmeta galimybės, jog sprendimas dėl ekstradicijos gali išimtinu atveju būti problemiškas [atitiktis] 6 straipsniui požiūriu tokiomis aplinkybėmis, kai prašančioje [jį išduoti] valstybėje bėglys yra patyręs akivaizdų teisingo teismo paneigimą arba rizikuoja jį patirti“ (§ 25). Tačiau atmesdamas pareiškėjo prašymą kaip aiškiai nepagrįstą Teismas pažymėjo, kad pagal jo jurisprudenciją „vėlavimas persekiojant už nusikaltimą nebūtinai savaime paverčia baudžiamąjį procesą neteisingu, [kaip tai suprantama] pagal 6 straipsnį“ (§ 26). Antrojoje byloje (*Othman*) pareiškėjas skundėsi, *inter alia*, pagal Konvencijos 6 straipsnį, kad jeigu jis būtų pakartotinai

Konvenciją gautą peticiją, keliančią teisėjų nepriklausomumo klausimą, kurioje reikėtų pagal Konvencijos 6 straipsnį vertinti EAO veikimą, Strasbūro Teismas privalės nuspręsti, kokių mastu atsižvelgti į ES tarpusavio pripažinimo sistemos prigimtį ir tikslus, kaip jau tą yra daręs savo jurisprudencijoje taikydamas *akivaizdaus ydingumo testą*⁹⁶. Tai vertinant Strasbūro Teismui gali tekti atsižvelgti į ekstrateritoriniame EAO kontekste nustatytą itin aukštą Konvencijos 6 straipsnio slenkstį, suponuojantį „akivaizdaus teisingumo paneigimo“ testą, taikytą sprendime dėl priimtimumo *Stapleton prieš Airiją*⁹⁷ ir ypač vėlesniame nutarime *Pirozzi prieš Belgiją*⁹⁸.

Pabaiga

Baigiu ten, kur pradėjęs. Teisės viešpatavimas – pamatinis Europos žmogaus teisių apsaugos sistemos konstitucinis principas. Kaip bandžiau paaiškinti, teisės viešpatavimas ištisus dešimtmečius buvo *kelrodis*, kreipiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos raidą. Europos Tarybos teisinė raida nulėmė, kad šio principo normatyvinis poveikis Teismo jurisprudencijai didėjo, ypač bylose dėl teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo, detalai nagrinėtose šiame straipsnyje. Todėl nepaprastai svarbu, kad Teismo jurisprudencija ir toliau nuosekliai ir principingai atspindėtų teisės viešpatavimo konceptualiąją šerdį, normatyvinį statusą ir įvairias apraiškas. Taip pat svarbu, kad Strasbūro ir Liuksemburgo teismai tęstų savo jurisprudencinį dialogą šioje srityje.

Neseniai kai kas klausė, ar teisės viešpatavimas netapo Beverčiu šūkiu, fantazija, praradusia visokį panašumą su tikrove mūsų poliarizuotame pasaulyje – pasaulyje, kuriame mus vis labiau išskiria ne iš racionalių nuomonių skirtumų kylančios skiltys, o sukrečiamai susikertančios vizijos, kokie yra pirminiai žmonių bendrabūvio principai. Kaip, tikiuosi, matyti iš šio straipsnio, atsakymas į šį klausimą yra aiškus – jis yra neigiamas. Turėtume atmesti mėginimus legitimuoti reliatyvistines teisės viešpatavimo sampratas, dažnai susijusias su nacionalinio tapatumo politika ir siaurame galingųjų rate sukonstruotomis parapinėmis bendros gerovės apibrėžtimis⁹⁹. Konceptualiai neįmanoma Europos žmogaus teisių

teisiamas Jordanijoje už kurią nors iš nusikalstamų veikų, už kurias jis jau buvo nuteistas *in absentia*, jam kiltų „akivaizdaus teisingumo paneigimo“ rizika. Teismas patikėjo šiuo teigimu ir nusprendė, kad pareiškėjo išsiuntimas į Jordaniją pažeistų Konvencijos 6 straipsnį, nes kiltų reali rizika, jog pakartotiniame pareiškėjo teismo procese būtų priimti įrodymai, gauti kankinant trečiuosius asmenis (ypač žr. §§ 258–287). Trečiojoje byloje (*Pirozzi*) pareiškėjas skundėsi, kad jeigu Belgijos institucijos jį pagal EAO perduotų Italijos institucijoms, tai pažeistų Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, nes orderis buvo išduotas Italijos teismui jį nuteisus už akių. Todėl procesas Italijoje prieštarautų Strasbūro Teismo sprendimui byloje *Sejdovic prieš Italiją* [DK] (nr. 56581/00, CEDH 2006-II). Teismas pirmiausia priminė, kad šiame ekstrateritoriniame kontekste Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis būtų pažeista tik jeigu priimančiojoje valstybėje įtariamasis būtų patyręs „akivaizdų teisingumo paneigimą“ arba kiltų rizika, kad jis jį patirs (žr. § 57). Toliau Teismas pakartojo savo išvadą, padarytą byloje *Avotiņš prieš Latviją* [DK] (nr. 17502/07, 2016 m. gegužės 23 d., § 116), kad jis, vadovaudamasis „papildomumo dvasia“, atsižvelgs į tai, kaip „veikia ES tarpusavio pripažinimo mechanizmai, o ypač į jų siekiamą veiksmingumo tikslą“. Tačiau kai valstybės, kuri yra ir ES valstybė narė, ir Konvencijos susitariančioji šalis, teismams pateikiamas „rimtas ir pagrįstas skundas“ dėl to, kad Konvencijoje įtvirtintos teisės apsauga buvo „akivaizdžiai ydinga“, ir šios situacijos negalima atitaisyti pagal Europos Sąjungos teisę, jie negali susilaikyti nuo to skundo nagrinėjimo vien tuo pagrindu, kad jie taiko ES teisę. Pritaikęs „akivaizdaus ydingumo testą“ ir atsižvelgęs į iš Konvencijos kylantį labai aukštą slenkstį, reikalaujantį parodyti, jog procesas Italijoje prilygtų „akivaizdžiam teisingumo paneigimui“, Strasbūro Teismas, remdamasis turimais faktais, nusprendė, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis nebuvo pažeista.

⁹⁶ Žr. *Avotiņš prieš Latviją* [DK] (95 išnaša *supra*), § 116; *Romeo Castaño prieš Belgiją* (nr. 8351/17, 2019 m. liepos 9 d.), § 84; o ypač *Pirozzi prieš Belgiją* (95 išnaša *supra*), §§ 62–64.

⁹⁷ *Stapleton prieš Airiją* (95 išnaša *supra*).

⁹⁸ *Pirozzi prieš Belgiją* (95 išnaša *supra*).

⁹⁹ Tačiau reikia pabrėžti, kad, kaip yra paaiškinusi teisėja Koskelo, „[net] visuomenės, kuriose teisės viešpatavimas, atrodo, yra gerai įsitvirtinęs, nėra apsaugotos nuo [rizikos, kad jo bus nepaisoma arba jis bus pagrauztas]. Pagarba teisės

konvencijoje įtvirtintą teisės viešpatavimą, pamatinį „Europos viešosios tvarkos“ sandą, transformuoti taip, kad jis atitiktų politinę darbotvarkę tų, kurie siekia nežabotos valdžios, dar pastiprintos nepriklausomos teisminės kontrolės pajungimu sau¹⁰⁰. Teisės viešpatavimo principas, Konvencijos kelrodis, yra organiškai įaugęs į vyriausybės valdžios savavališką naudojimą vienareikšmiškai atmetančios teisės tarptautinę sistemą.

Vertė Egidijus Kūris

Šaltiniai ir literatūra

EŽTT jurisprudencija

- Agrokompleks prieš Ukrainą* (nr. 23465/03, 2011 m. spalio 6 d.).
Airija prieš Jungtinę Karalystę (peržiūrėjimas) (nr. 5310/71, 2018 m. kovo 20 d.).
Al-Dulimi ir Montana Management Inc. prieš Šveicariją [DK] (nr. 5809/08, 2016 m. birželio 21 d.).
Aliyev prieš Azerbaidžaną (nr. 68762/14 ir 71200/14), 2018 m. rugsėjo 20 d.).
Alparslan Altan prieš Turkiją (nr. 12778/17, 2019 m. balandžio 16 d.).
Avotiņš prieš Latviją [DK] (nr. 17502/07, 2016 m. gegužės 23 d.).
Baydar prieš Nyderlandus (nr. 55385/14, 2018 m. balandžio 24 d.).
Baka prieš Vengriją [DK] (nr. 20261/12, 2016 m. birželio 23 d.).
Baş prieš Turkiją (nr. 66448/17, 2020 m. kovo 3 d.).
Beghal prieš Jungtinę Karalystę (nr. 4755/16, 2019 m. vasario 28 d.).
Del Río Prada prieš Ispaniją [DK] (nr. 42750/09, 2013 m. spalio 21 d.).
Denisov prieš Ukrainą [DK] (nr. 76639/11, 2018 m. rugsėjo 25 d.).
Döner ir kiti prieš Turkiją (nr. 29994/02, 2017 m. kovo 7 d.).
Golder prieš Jungtinę Karalystę ([Plen.], nr. 4451/70, 1975 m. vasario 21 d.).
Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją [DK] (nr. 26374/18, 2020 m. gruodžio 1 d.).
Işikirik prieš Turkiją (nr. 41226/09, 2017 m. lapkričio 14 d.).
Kavala prieš Turkiją (nr. 28749/18, 2019 m. gruodžio 10 d.).
Kinský prieš Čekijos Respubliką (nr. 42856/06, 2012 m. vasario 9 d.).
Kononov prieš Latviją [DK] (nr. 36376/04, 2010 m. gegužės 17 d.).
Konsultacinė išvada dėl „blanketinės nuorodos“ arba „įstatymų su nuorodomis“ technikos naudojimo apibrėžiant nusikalstamą veiką ir dėl nusikalstamos veikos padarymo metu galiojusios baudžiamosios teisės ir pakeistos baudžiamosios teisės lyginimo standartų (P16-2019-001, 2020 m. gegužės 29 d.).
Lekić prieš Slovėniją [DK] (nr. 36480/07, 2018 m. gruodžio 11 d.).
Magyar Kétfarkú Kutya Párt prieš Vengriją [DK] (nr. 201/17, 2020 sausio 20 d.).
Mugemangango prieš Belgiją [DK] (nr. 310/15, 2020 m. liepos 10 d.).
Oleksandr Volkov prieš Ukrainą (nr. 21722/11, 2013 m. sausio 9 d.).
Othman (Abu Qatada) prieš Jungtinę Karalystę (nr. 8139/09), 2012 m. sausio 17 d.).
Panorama Ltd. ir Miličić prieš Bosniją ir Hercegoviną (nr. 69997/10 ir 74793/11, 2017 m. liepos 25 d.).
Pișkin prieš Turkiją (nr. 33399/18, 2020 m. gruodžio 15 d., straipsnio rašymo metu neįsiteisėjęs).
Procesas pagal [Konvencijos] 46 straipsnio 4 dalį byloje *Ilgar Mammadov prieš Azerbaidžaną* [DK] (nr. 15172/13, 2019 m. gegužės 29 d.).
Ramda prieš Prancūziją (nr. 78477/11, 2017 m. gruodžio 19 d.).
Ramos Nunes de Carvalho E Sá prieš Portugaliją [DK] (nr. 55391/13, 2018 m. lapkričio 6 d.).
Refah Partisi (Gerovės partija) ir kiti prieš Turkiją [DK] (nr. 41340/98, ECHR 2003).
Rinau prieš Lietuvą (nr. 10926/09, 2020 m. sausio 14 d.).
Roman Zakharov prieš Rusiją [DK] (nr. 47143/06, 2015 m. gruodžio 4 d.).

viešpatavimui – ne vien būtinų konstitucijų garantijų formalus buvimas dalykas. Tai taip pat ir konstitucinės kultūros dalykas. Autentiška ir atspari pagarba teisės viešpatavimui turi būti tvirtai išsakinijusi ne vien formaliose teisinėse struktūrose arba visuomenės retoriniuose papročiuose, bet [ir] realioje valdymo praktikoje. Didžiausių išbandymų momentai yra ne tie, kur [viešpatauja] darna, bet įtampų situacijos“ (Koskelo, 2020, p. 28).

¹⁰⁰ Labai svarbų šiuolaikinių iššūkių Konvencijos sistemai aptarimą žr.: Petrov, 2020, p. 476–508.

Romeo Castaño prieš Belgiją (nr. 8351/17, 2019 m. liepos 9 d.).
 Rozkhov prieš Rusiją (nr. 2) (nr. 38898/04, 2017 m. sausio 31 d.).
 Selahattin Demirtaş prieš Turkiją (nr. 2) [DK] (nr. 14305/17, 2020 m. gruodžio 22 d.).
 Sinkova prieš Ukrainą (nr. 39496/11, 2018 m. vasario 27 d.).
 Sejđovic prieš Italiją [DK] (nr. 56581/00, CEDH 2006-II).
 Stapleton prieš Airiją (nr. 56588/07, 2010 m. gegužės 4 d.), sprendimas dėl nepriimtimumo.
 Sutyazhnik prieš Rusiją (nr. 8269/02, 2009 m. liepos 23 d.).
 Uspakich prieš Lietuvą (nr. 14737/08, 2016 m. gruodžio 2016 d.).

ESTT jurisprudencija

AK ir kiti (Aukščiausiojo Teismo Drausminės kolegijos nepriklausomumas) (*AK and Others (Independence of the Disciplinary Chamber of the Supreme Court)*), ESTT sujungtos bylos C-585/18 ir C-625/18, ECLI:EU:C:2019:982.
 Associação Sindical dos Juizes Portugueses prieš Tribunal de Contas (*Associação Sindical dos Juizes Portugueses v Tribunal de Contas*), ESTT byla C-64/16, ECLI:EU:C:2018:117.
 Komisija prieš Lenkiją (Aukščiausiojo Teismo nepriklausomumas) (*Commission v Poland (Independence of the Supreme Court)*), ESTT byla C-619/18, ECLI:EU:C:2019:531.
 Komisija prieš Lenkiją (bendrujų teismų nepriklausomumas) (*Commission v Poland (Independence of ordinary courts)*), ESTT byla C-192/18, ECLI:EU:C:2019:924.
 Komisija prieš Vengriją (*Commission v Hungary*), ESTT byla C-286/16, ECLI:EU:C:2012:687.
 Generalinės prokuratūros byla (Išduodančiosios teisminės institucijos nepriklausomumas) (*Openbaar Ministerie (Indépendance de l'autorité judiciaire d'émission)*), ESTT sujungtos bylos C-354/20 PPU ir C-412/20 PPU, ECLI:EU:C:2020:1033.
 Erik Simpson ir HG prieš Europos Sąjungos Tarybą ir Europos Komisiją (*Erik Simpson and HG v Council of the European Union and European Commission*), ESTT sujungtos bylos C-542/18 RX-II ir C-543/18 RX-II, ECLI:EU:C:2020:232.
 Teisingumo ir lygybės ministras prieš Celmer (*Minister for Justice and Equality v Celmer*) (*LM byla*) (*LM case*), ESTT byla C-216/18 PPU, ECLI:EU:C:2018:586.
 Wilson prieš Ordre des Avocats du Barreau de Luxembourg (*Wilson v Ordre des Avocats du Barreau de Luxembourg*), ESTT byla C-506-04, ECLI:EU:C:2006:587.

Kiti tarptautiniai teisės aktai ir dokumentai

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 217 A, 1948 m. gruodžio 10 d.
 Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija A/67/L/1, 2012 m. rugsėjo 24 d. (Jungtinių Tautų aukštojo lygio susitikimas dėl teisės viešpatavimo nacionaliniu ir tarptautiniu lygmenimis).
 Europos Tarybos Venecijos komisijos Pranešimas apie teisės viešpatavimą (*Report on the rule of law*), CDL-AD(2011)003rev-e, priimtas komisijos 86 plenarinėje sesijoje, 2011 m. kovo 25–26 d.
 Europos Tarybos Venecijos komisijos Teisės viešpatavimo katalogas (*Rule of Law Checklist*), priimtas komisijos 106 plenarinėje sesijoje, 2016 m. kovo 11–12 d.
 Tarybos 2002 m. birželio 13 d. pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos (*OL 2002 L 190*, p. 1), pakeistas Tarybos 2009 m. vasario 26 d. pamatiniu sprendimu 2009/299/TVR (*OL 2009 L 81*, p. 24).

Mokslinės knygos ir straipsniai

Alexy, R. (2010). *A Theory of Constitutional Rights*. Oxford: Oxford University Press.
 Bingham, T. (2010). *The Rule of Law*. London: Allen Lane, Penguin Press.
 Costa, J. P. (2020). Qu'est-ce qu'un tribunal établi par la loi? In: Spano, R. et al. (eds) (2020). *Fair Trial: Regional and International Perspectives: Liber Amicorum Linos-Alexandre Sicilianos*. Limal: Anthemis, 101–108.
 Cridde, E. J., Fox-Decent, E. (2012). Human Rights, Emergencies, and the Rule of Law. *Human Rights Quarterly*, 34, 39–87.
 Deinhammer, R. (2019). The Rule of Law: Its Virtues and Limits. *Obnovljeni život*, 74(1), p. 33–44, <https://doi.org/10.31377/oz.74.1.3>
 Dworkin, R. (1985). *A Matter of Principle* (Dworkin, R. (2006). *Principio reikalas*. Vertė K. Klimka).
 Fox-Decent, E. (2008). Is the Rule of Law Really Indifferent to Human Rights. *Law and Philosophy*, 27, p. 533–558, <https://doi.org/10.1007/s10982-008-9027-9>

- Fuller, L. (1964). *The Morality of Law*. London: Yale University Press.
- Hathaway, O., Shapiro, S. J. (2017). *The Internationalists: How a Radical Plan to Outlaw War Remade the World*. New York: Simon & Schuster.
- Koskelo, P. (2020). *The State of the European Union – Entrapment for Those Committed to Its Core Values? Thyssen Lectures 2017–2021*. Köln: Bittner, Klaus GmbH.
- Krygier, M. (2016). The Rule of Law: Pasts, Presents, and a Possible Future. Paper for seminar co-sponsored by the Center for Study of Law & Society and the Kadish Center for Morality, Law and Public Affairs. *University of California, Berkeley*, 12, 199–229, <https://doi.org/10.1093/icon/moaa027>
- Kūris, E. (2019). Wrestling With the “Hidden Agenda” – Towards a Coherent Methodology for Article 18 Cases. Iš: Lenaerts, K. *et al.* (eds) (2019). *Human Rights with a Human Touch, Liber Amicorum Paul Lemmens*. Cambridge: Intersentia. 539–574.
- Lautenbach, G. (2013). *The Concept of the Rule of Law and The European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Lemmens, P. (2020). *The Protection of Human Rights: A Noble Task for Courts*. Cambridge: Intersentia.
- Lenaerts, K. (2020). The Two Dimensions of Judicial Independence in the EU Legal Order. Iš: Spano, R. *et al.* (eds) (2020). *Fair Trial: Regional and International Perspectives: Liber Amicorum Linos-Alexandre Sicilianos*. Limal: Anthemis, 333–348.
- Lucy, W. (2020). Access to Justice and the Rule of Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 40(2), p. 377–402, <https://doi.org/10.1093/ojls/gqaa012>
- Nußberger, A. (2020). *The European Court of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- O’Leary, S. (2020). Europe and the Rule of Law. Iš: Bobek, M., Prass, J. (eds.) (2020). *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, p. 60.
- Peerenboom, R. P. (2005). Human Rights and Rule of Law: What’s the Relationship? *UCLA Public Law & Legal Theory Series*.
- Petrov, J. (2020). The Populist Challenge to the European Court of Human Rights. *International Journal of Constitutional Law*, 18(2), 476–508, <https://doi.org/10.1093/icon/moaa027>
- Pikramenos, M. N. (2020). Public Confidence and the Judiciary in a Democratic Society’. Iš Spano, R. *et al.* (eds) (2020). *Fair Trial: Regional and International Perspectives: Liber Amicorum Linos-Alexandre Sicilianos*. Limal: Anthemis, 417–428.
- Raz, J. (2019). The Law’s Own Virtue. *Oxford Journal of Legal Studies*, 39(1), 1–15, <https://doi.org/10.1093/ojls/gqy041>
- Raz, J. (1979). The Rule of Law and Its Virtue. Iš: *The Authority of Law: Essays On Law and Morality*, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198253457.003.0011>
- Spano, R. (2020a). *Conference of the Ministers of Justice of the Council of Europe: “Independence of Justice and the Rule of Law”*, Strasbourg, 9 November 2020.
- Spano, R. (2020b). *Human Rights Lecture at the Justice Academy of Turkey – “Judicial Independence – The Cornerstone of the Rule of Law”*, Ankara, 3 September 2020.
- Spano, R. (2020c). The Democratic Virtue of Human Rights Law – Response to Lord Sumption’s Reith Lectures. *European Human Rights Law Review*, 1(2).
- Spano, R. (2018). The Future of the European Court of Human Rights – Subsidiarity, Process-Based Review and the Rule of Law’. *Human Rights Law Review*, 18(3), 473–494, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngy015>
- Spielmann, D. (2020). La notion de l’État de droit dans la jurisprudence de la Cour de justice de l’Union européenne. *Liber Amicorum in memoriam of Stavros Tsakyrakis*.
- Tamanaha, B. Z. (2004). *The Rule of Law – History, Politics, Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsampi, A. (2020). Separation of Powers and the Right to A Fair Trial under Article 6 ECHR: Empowering the Independence of the Judiciary in the Subsidiarity Epoch. Iš: Spano, R. *et al.* (eds) (2020). *Fair Trial: Regional and International Perspectives: Liber Amicorum Linos-Alexandre Sicilianos*. Limal: Anthemis, 693–708.
- Vilaras, M. (2020). The Rule of Law Milestone: Upholding Judicial Independence in the Member States under Union Law. Iš: Spano, R. *et al.* (eds) (2020). *Fair Trial: Regional and International Perspectives: Liber Amicorum Linos-Alexandre Sicilianos*. Limal: Anthemis, 709–722.
- Wiley, L. F., Vladeck, S. I. (2020). Coronavirus, Civil Liberties, and the Courts: The Case Against “Suspending” Judicial Review. *Harvard Law Review*, 133(9), 179–198.

The Rule of Law as the Lodestar of the European Convention on Human Rights: The Strasbourg Court and the Independence of the Judiciary

Robert Spano

(President of the European Court of Human Rights)

S u m m a r y

The rule of law is a constitutional principle under the European Convention on Human Rights. Throughout its history, the rule of law has been the lodestar guiding the development of the case-law of the European Court of Human Rights. In recent years, the normative impact of this principle has been increasing in the case-law of the Court, in particular in cases dealing with the independence of the judiciary. The article discusses the conceptual core of the rule of law under the Convention system as a fundamental component of “European public order.” Subsequently, the author presents a three-dimensional normative framework of the rule of law – the organic dimension, the functional dimension, and the hybrid dimension – along with exploring the nature and scope of the Court’s statement that the principle is “inherent in all the Articles of the Convention.” On this basis, an in-depth analysis is undertaken of the application in recent Strasbourg case-law of the independence of the judiciary as a fundamental organic component of the rule of law. In particular, the article discusses the recent Grand Chamber judgment in the case of *Ástráðsson v Iceland*. Finally, the author reflects on the “symbiotic” relationship in the field of judicial independence between the Strasbourg Court and the Court of Justice of the European Union.

Teisės viešpatavimas kaip Europos žmogaus teisių konvencijos kelrodis – Strasbūro Teismas ir teisėjų nepriklausomumas

Robert Spano

(Europos Žmogaus Teisių Teismo pirmininkas)

S a n t r a u k a

Teisės viešpatavimas yra Europos žmogaus teisių konvencijos konstitucinis principas. Teisės viešpatavimas buvo kelrodis, per visą Europos Žmogaus Teisių Teismo istoriją kreipęs jo jurisprudencijos raidą. Pastaraisiais metais Teismo jurisprudencijoje šio principo normatyvinis poveikis didėjo, ypač byloje, kuriose buvo sprendžiama dėl teisėjų nepriklausomumo. Straipsnyje aptariama Konvencijos sistemoje įtvirtinto teisės viešpatavimo konceptualioji šerdis kaip „Europos viešosios tvarkos“ pamatinis sandas. Toliau autorius pateikia teisės viešpatavimo normatyvinį struktūrinį trijų matmenų pagrindą, apimantį organinį, funkcinį ir mišrųjį matmenis. Kartu jis nagrinėja Teismo teiginio, kad šis principas yra „įkūnytas visuose Konvencijos straipsniuose“, prigimtį ir apimtį. Šiuo pagrindu nuodugniai analizuojama, kaip pastarojo meto Strasbūro Teismo jurisprudencijoje yra taikomas teisėjų nepriklausomumas kaip pamatinis organinis teisės viešpatavimo sandas. Konkrečiai straipsnyje aptariamas nesenas Didžiosios Kolegijos sprendimas byloje *Ástráðsson prieš Islandiją*. Galiausiai, autorius apmąsto „simbiozinį“ ryšį tarp Strasbūro Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bylų, kuriose buvo sprendžiama dėl teisėjų nepriklausomumo.

Robert Spano (cand. jur., Islandijos universitetas, 1997 m.; mag. jur., Oksfordo universitetas, 2000 m.) yra Europos Žmogaus Teisių Teismo pirmininkas, teisėjas, išrinktas nuo Islandijos. Jis yra Islandijos universiteto (Reikjavikas) teisės profesorius ir buvęs Teisės fakulteto dekanas. Svarbiausi moksliniai interesai ir tyrimų sritys – žmogaus teisės, teisės teorija, viešoji teisė ir baudžiamoji teisė.

Robert Spano (cand. jur., University of Iceland, 1997; mag. jur., Oxford University, 2000) is the President of the European Court of Human Rights, judge elected in respect of Iceland. He is the Professor of Law and former Dean of the Faculty of Law, University of Iceland. His main research interests and areas of research include human rights, jurisprudence, public law, and criminal law.